

2021 • 3

LXXIV. évfolyam • március

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Dáné Tibor Kálmán (főszerkesztő)
Benkő Levente (vezető szerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea
Nyomdai munkálatok:
IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 3 lej

9 771221 869219 03

Tartalom

Brînzan-Antal Cristina: „Kenyeret és rózsát is akarunk!” 3

enciklopédia

Buksa Éva Mária: A 260 éve elhunyt Mikes Kelemen időszerűsége (2.). 4

Nagy Béla: Krémer Ferenc, a kolozsvári Iparos Egylet alapító elnöke. 8

emlék-lapok

Makkai Zoltán: XII. Károly svéd király legendás menekülése és hazatérése . . . 13

színpad

Gábos Orsolya, Préda András, Weber Violetta: A Siculus Táncdalfesztivál 15

galéria

Suba László: A posztmodern művészetről néhány sorban 19

könyvesház

Csортán Ferenc: Új könyv küllővidéki műemlékekről 21

P. Buzogány Árpád: Új könyv a Sóvidékről 24

hétköznapi hőseink

Kovács Melánia, Nemes Barbara, Szász Gabriella, Ungureanu-Kémenes Tekla:
„Beszélj a gyermekkel a világról, mert úgy tanul!” 26

Lapszámunk szerzői:

Brînzan-Antal Cristina – társadalomkutató, doktorandusz, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest
Buksa Éva Mária – ny. magyartanár, Marosvásárhely
P. Buzogány Árpád – művelődésszervező, Székelyudvarhely
Csортán Ferenc – ny. mérnök, Szováta
Gábos Orsolya, Préda András, Weber Violetta – egyetemi hallgatók,
Budapesti Metropolitan Egyetem, fotográfia szak, Budapest
Makkai Zoltán – ny. mérnök, Nagyvárad
Nagy Béla – ny. mérnök, Kolozsvár
Nemes Barbara, Kovács Melánia, Ungureanu-Kémenes Tekla, Szász Gabriella – diákok,
Székelyhodos
Suba László – szobrászművész, Torda

A címlapon a Siculus Fesztivál 2020-as kiadásának győztes zenekara, A Csajod. A hátsó borítón Lészai Bory Margit Terra című munkája.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott, valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Hibaigazítás: lapunk februári számában szerzőnk, Zorkóczy Zenóbia nevét véletlenül hibásan közöltük. Elnézést kérünk.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

www.szabadsag.ro
Szabadság
Erdélyi Magyar Hírlap

paprika rádió
csipjűk Kolozsvárt

„Kenyeret és rózsát is akarunk!”

„**N** agyon boldog vagyok, hogy még egyszer megéltem érkezésed, Március! Az influenzán át gázoltunk feléd, a tél dögvészén, a sötétség alvilági birodalmán át. Mint aki tárnából, bányalégből érkezik, sáros lábakkal és elfulladt tüdővel megállok a napvilágon, kifújom magam és énekelni kezdek. Ezt énekelem: üdvözöllek, Március. Időbe telik, amíg ember megtanulja, hogy lehet örülni egy naptári adatnak is. Március külön évszak, semmi köze télhez, tavaszhoz. Külön világtársa van. Még nincs növénye, csak a hóvirág, ez a minta érték nélkül.” Márai Sándor A négy évszak című kötetének Márciusából idéztem ezt a részletet.

A márciusi hónap, Mars (isten) hava a rómaiak évkezdő hónapja volt. A tavasz-újévet holdtöltekor ünnepelték. Az előző évet jelképező Mamurius Veturiust március 14-én kergették ki a városból (vö. „télkiverés”), és másnap a nép az év megújulásának istennőjét, Anna Perenna „anyát” köszöntötték. Perenna ünnepe később amolyan „marciális” jellegű tavaszköszöntő ünnepéllé vált – olvassuk Jankovics Marcell Jelkép-kalendáriumából. Bod Péter erről a hónapról a következőt írja: „Március Mars hava, a rómaiaknál legelső hó, Böjtmás nevet azért kapta, mert a húsvéti nagyböjten második hónap.” A „Martius” (a Kos hava) a „Marsról, aki a hadakozásnak istene” kapta nevét. Vallási kontextusba helyezve Krisztust jelképezi, a legnagyobb Hadakozót (Zwingly szóhasználat szerint), aki „hadakozik érettünk”, legyőzi a gonoszt.

Visszatérve Anna Perenna istennő népiünnepéllé, a hónap első hete nem csak a tavasz hírnökének hónapja, hanem a nemzetközi nőnapé is, amelyet a nők által a történelem során és az egész világon elért eredmények tiszteletére szenteltek. Jellemzően a különböző háttérrel és kultúrákkal rendelkező nők összefogásának napját jelképezik, a nemek közötti egyenlőséget és küzdelmét, amely a női jogok védelmében tett lépésekre hívja fel a figyelmünket.

Számomra egyedüli emlékkép, ami iskolásként megmaradt a nőnapról az édesapám ajándéka, a virágcsokrok meg a csokoládé, amivel elhalmozza a családjukat. No meg a fiú osztálytársak, akikre rászólt otthon a szülő, hogy március nyolcadikán virág és márciuska (mártsisor) jár a lányoknak. Akkor még sem nekem, sem a diáktársaknak nem volt fogalmunk a nőnap igazi lényegéről. Akkor, gyermekként ez a magatartás adta levonni azt a következtetést, hogy nem elég önmagunk számára nőnek lenni, a külső környezetünk visszajelzése, az, hogy nőként tekintenek ránk, az a meghatározó. Szerény véleményem, hogy egymagamban a nőesség megélése lehetetlennek bizonyul, és ezt nem csak nőnapon, hanem a mindennapokban is gyakorolni kell.

De mióta ünnepeljük a nők napját? A nemzetközi nőnapot (International Womens Day) az 1900-as évek eleje óta – az ipari forradalom, a népesség radikális növekedésének és az ideológiák térnyerésének időszakától – tartják, de története korábbi évekből származik.

1857. március 8-án New York városában a negyvenezer textil- és konfekcióipari munkásnő menetelt, javított munkakörülményeket, tízórás munkanapot és a nők egyenlő jogait követelve. Sztrájkjukat a rendőrség feloszlatta. Ötvenegy évvel később vita alakult ki a nők körében (a New York-i gyárban 129 munkásnő életét követelő tűzvész miatt). A nők elnyomása és esélyegyenlőtlensége arra ösztönözte őket, hogy aktívabbá, mozgalmivá váljanak, a változásért kampányokat kezdeményezzenek. 1908-ban tizenötözer nő vonult végig New Yorkban megfelelő munkakörülményt, jobb fizetést és szavazati jogot követelve.

1909-ben az Amerikai Szocialista Párt nyilatkozatának megfelelően az Egyesült Államokban február 28-án tartották meg az első nemzeti nőnapot (National Womens Day), s ugyanezen a napon 1913-ig.

1910-ben Koppenhágában megtartották a Dolgozó Nők második nemzetközi konferenciáját. Clara Zetkin nevű nő (a németországi szociáldemokrata párt „női irodájának” vezetője) terjesztette elő a nemzetközi nőnap javaslatát. Egy évvel később, március 19-én Ausztriában, Dániában, Svájcban és Németországban is megünnepelték a nemzetközi nőnapot. Ekkoriban a fő kérdés a nők választójoga volt, a tüntetéseken, felvonulásokon sok férfi is részt vett. (A nők Oroszországban 1917-től, Németországban 1919-től, Franciaországban és Olaszországban a második világháború végétől, Belgiumban 1958-tól, Svájcban 1971-től, Portugáliában 1976-tól, Liechtensteinben a nők pedig csupán 1984-től élhettek szavazati joggal).

1977-ben az ENSZ-közgyűlése hivatalos ünneppé tette a nők jogai és nemzetközi béke napját.

Az 1980-as évektől a nőszervezetek felvonulásokkal igyekeznek felhívni a figyelmet a nők egyenlőtlen helyzetére, és a civil szervezetek igyekeznek felhívni a figyelmet a családon belüli erőszakra, a munkahelyi zaklatásra, a prostitúció elterjedésének megakadályozására.

Mára a nőnap egyre inkább elveszítette politikai tartalmát és mondanivalóját, ma már inkább apró ajándékokkal, virággal kedveskednek a nőknek. A történelmi visszatekintés visszaigazolásként szolgál arra, hogy nőként kivívtuk magunknak a függetlenséget: lehetünk kamionsofőrök, asztronauták, favágók, koldusok és hercegnők, de valami közös bennünk, és az nem más, mint az azonos értékek képviselése.

Buksa Éva Mária

A 260 éve elhunyt Mikes Kelemen időszerűsége (2.)

M

ikes haladó szemléletének azok a legpozitívabb elemei, amelyek a nemzeti reformok és a polgárosodás irányába hatnak. Az író a művelt és erkölcsös ifjúságban látja a nemzet letéteményesét és az ország jövőjének zálogát.

Amikor azt látja, hogy milyen gondal művelik a gyapotot Rodostó környékén, Erdélyre utal: „Gyapotot itt sokat vetnek, és a gyapotból való kereskedés itt igen nagy. Torda vármegyében, gondolom, megteremne (...) s az a pénz, amit a gyapotért adnak, megmaradna az országban.” Meglepetten nézi a „selyemeresztő bogarak munkáját”, és természetesen, rögtön Erdélyre gondol, s tanácsolja: „jó lenne ezeket Erdélyben is nevelni, mert nálunk is sok eperfa van. A selyemgyártás is kialakulhatna nálunk is.” (60. levél)

Felidézi az erdélyi ételek zamatát, a mézes pogácsa, a jó káposztás ételek, a rongyos leves ízére sóvárog.

A teljesség igénye nélkül, Mikes néhány témakörére fókuszáltam az előbbieken, de lelki életére nem tértem ki. Ezért röviden alapvető emberi

jellemvonásaira szeretnék utalni, így a megértésre és szeretetre vágyódása áll vizsgálódásom középpontjában. Bercsényi gróf udvarában élt Kőszeghy Zsuzsi, Bercsényi Miklós gróf elhunyt titkárának leánya, és a fiatal Mikes Kelemenel jól megértették egymást, kölcsönös vonzalom alakult ki közöttük. De amikor Bercsényi beteges felesége 1723-ban elhunyt, négy hónap múlva az 58 éves gróf nőül vette Zsuzsit. A nagyon elkeseredett Mikes szeretett nénjének ezt írta: „Nekem pedig, édes néném, erdélyi feleséget adjon kéd, mert nem tudok olyan országot, ahol az asszonyok oly érdemessen viseljék a feleség nevet, mint a mi Tündérországunkban.” (59. levél) Két év múltán a gróf súlyosan megbetegedett, és 1725 novemberében kikísérték a rodostói temetőbe. A megözvegyült fiatal grófné Kelemen udvarlását hidegen fogadta, aki csalódottan írta nénjének: „Azt mondom kédeknek, hogy üsmerek olyat, aki Zsuzsival le akarná tétetni a feketét, de ő nem akarja. Nem tudhatom az okát (...) Attól van-é, hogy a grófné titulust nem akarja letenni, vagy, hogy a legénynek nem igen villog ládájában az arany.” 1726 májusában a csalódott Mikes így ír a 73. levélben: „Az özvegy Zsuzsihoz gyakorta megyek, de Lengyelország felé készül.” Majd saját vigasztalására megjegyzi: „Ha itt nem marad is, azzal a barátság fel nem bomlik.” Júliusban már érezte, hogy „nyavalyában szenved”, látva: „a kis Zsuzsi csak készül, és valamenyny portékáját látom, hogy a ládába teszi, mintha annyi kést verne a szívébe.” Zsuzsi felajánlotta Kelemennek, hogy tartson vele Jaroslawba, és majd ott egybekelnek, de Mikest kötötte a fejedelmhez az erkölcsi hűség, az emberi ragaszkodás. Azt ígérte a nő, hogy írni fog gyakran. De mindössze két levéllel örvendeztette meg régi barátját. Akkor Mikes tudta, érezte, hogy ő igazi társat ott nem fog találni. Szertefoszlott minden álma szerelemről, családról. Társatlanul élte le életét.

A fejedelmet Konstantinápolyban a jezsuiták temették el édesanyja, Zrínyi Ilona mellé, de szívé végrendelete szerint a franciaországi grosbois-i kolostorba vitték.

A zabolai Mikes-kastély. Szabó Tamás felvétele. Forrás: Kastély Erdélyben koalíció honlapja

Nagy törést, lelki megrázkódtatást jelentett számára II. Rákóczi Ferenc 1735. április 8-án bekövetkezett halála. Július 18-án írt 115. levélben leírja a temetést: a fejedelmet Konstantinápolyban a jezsuiták temették el édesanyja, Zrínyi Ilona mellé, de szívét végrendelete szerint a franciaországi grosbois-i kolostorba vitték, ahova élete utolsó pillanatáig „soha el nem múló nosztalgiával” visszavágyott. Meghatódással olvasuk: „Elhagyattattunk jó atyánktól, és könnyhullatással vigasztaljuk árvaságban való maradásunkat.”

Mikes folytatta a levélírást, de már sokkal ritkábban írt, gyakrabban olvasmányélményeiről számolt be néniének. Az előző leveleit beragyogó humor egyre ritkábban csillant fel. „A nagy vigasságban csak suhajtunk, s olyan jó kedvünk van, hogy majd meghalunk bűnkben.”

Az 1750-es években veti papírra: „Töltjük az időt, amint lehet, mert az unadalom itt igen bő.” Talán akkor tudatosult benne Bercsényi gróf régi anagrammája: Rodostó – Ostorod.

Fájó magányát enyhítette örökös derűlátása: „Isten (...) erőt és értelmet ad annak a keresztnek hordozására, melyet reám adott.” Sorsával megbékélt. Legismertebb fordításában, *Az Iffiak Kalauzában* olvashatjuk vallomását, miszerint azért ír, „hogy szomorúsággal múló időmet haszontalanul ne töltssem.” A szellemi munka örömmel, megelégedéssel töltötte el, így fordításaiba temetkezett.

A *Törökországi levelek* szerzője művelt, öntudatos levélíró, aki előtt az irodalmi minták sokasága állott. „Az új kifejezési forma, a levélműfaj megválasztásával és kimunkálásával, tág tere nyílt belevinni élményeit és egyéniségét, s értékesíteni olvasmányainak szerteágazó anyagát” – írja Hopp Lajos (uo. 219. o.)

Mikes Kelemen, az első magyar műfordító

Négy évtizedes irodalmi levelezésével párhuzamosan hatalmas méretű fordítói munkásságot fejtett ki. Állíthatjuk, hogy életének utolsó két évtizedében irodalmi működésének súlypontja a fordításokra helyeződött át.

Életművének igen jelentős részét alkotják fordításai és francia irodalmi átdolgozásai. Korszerű írói arcképének megrajzolásához nagyszabású fordítói tevékenységének értékelése is hozzátartozik. Tehát a levélíró és fordító irodalmi munkássága együtt alkotja a mikesi életművet. Ő volt az első, nagy teljesítményt nyújtó fordítónk

a magyar irodalomban. Összesen tizenkét terjedelmesebb világi és vallásos témájú francia művet fordított vagy dolgozott át magyar nyelvre. Egyesekben a cselekményt áthelyezte Erdélybe, és a francia neveket is megváltoztatta, magyarosította.

Íme néhány cím:

Az Iffiaknak Kalauza – Charles Gobinet, 1724.

Mulatságos napok – Madeleine-Angelique de Gomez regényciklusából egy kötetnyi novella átdolgozásai, 1745.

A Keresztnek királyi Úttya – Benoit van Haeften, 1747. (Ezt Erdélybe küldte.)

A Valóságos keresztények Tüköre, 1749.

A Keresztények szokásairól való Beszélgetés – Claude Fleury, 1750

Az idő jól el töltésének Módgya minden féle rendben – Antoine de Courtin, 1751.

Utolsó, tizenkettedik fordításán az 1754-es évszám olvasható.

Bár irodalmi levelezésének fenntartására kitartóan törekedett, mégis, amikor beletemetkezett fordításaiiba, kénytelen volt mellőzni leveleskönyvét.

Négy évtizedes irodalmi levelezésével párhuzamosan hatalmas méretű fordítói munkásságot fejtett ki.

Az Iffiaknak Kalauza igazi erkölcsi intelmek és helyes viselkedési normák gyűjteménye öt kötetben, amelynek célja, hogy „az iffiaknak lelki hasznokra legyen.” Ezekkel tanítja, kalauzolja ifjú erdélyi olvasóit: „Az uralkodók kötelessége, hogy ne a maguk gyönyörűségére, hanem alattvalóik javára munkálkodjanak”, illetve: „Természet szerint minden ember szabad.”

Itt említem meg, hogy Mikes 1760 márciusában elküldte Erdélybe, féltestvérének Abafájára (ma: Maros megye) egyik kedves fordítását, *A Keresztnek királyi Úttyát*.

Láthatjuk, hogy Mikes Kelemen fordítói munkássága gazdag és sokrétű. Vannak világi, erkölcsfilozófiai és vallásos jellegű munkák. Ezekben megvilan a moralizáló szándék, melyet egyik célkitűzésének tekintett. De nevét eredeti műve – *Törökországi levelek* – tette maradandóvá páratlanul könnyed társalgó stílusával, előadást szövő tehetségével, érzékeny lírai hajlamával és lélektani helyzeteket megörökíteni tudó adottságával.

Misszilis levelei

Az előbbieken jeleztem, hogy miután 1758. december végén engedélyt kapott a konstantinápolyi osztrák követségről, 1759. január 5-én írta első levelét Erdélybe zabolai gróf Mikes Istvánnak, unokaöccsének és báró (Boér) Huszár Józsefnek, féltestvérének, nemes Tor-da vármegye főispánjához – ezek már misszilis (elküldött) levelei. Összesen ötöt írt, mert hirtelen bekövetkezett, korai (1761. október 2.) halála miatt csak ennyire futotta idejéből.

Összesen öt levelet küldött erdélyi rokonainak 1759. január 5. és 1761 március 19. között: egyet zabolai gr. Mikes Istvánnak, hármat féltestvérének, báró Huszár (Boér) Józsefnek, és az utolsó levélhez csatolta az ötödiket unokaöccsének, br. Huszár Sándornak, amely a város descriptionját is tartalmazza. A második levélben elküldte Erdélybe egyik kedves fordítását, a vallásos témájú *A Keresztnek királyi Úttyát*. Levele végére ezt írta: „Egy könyvet is küldök Ötsém Uramnak, az a Keresztről beszél. A könyvnek hasznos voltát maga megmondja a Bévezető. Az én ítéletem szerint méltó, hogy kinyomtatassák. Franciából fordítottam Székely Nyelvre.” Hazájából való kirekesztettségének keresztjét hordozván reméli: „hogy az Isten a keresztet üdvösségemre fordította”.

Válaszlevelei Boér Huszár József féltestvérétől és gr. Mikes István unokaöccsétől egy év várakozás után érkeztek meg. A boldogság íratja vele a következő sorokat: „Levelét tsak a szíveknek vizsgálója tudhattya mily szívesen vettem, annál is inkább, hogy igen későre vettem, tsak nem egy esztendőre, a mely irtóztató idő a válasz várásnak.” Válaszában „a városnak oeconomijáról” ír: „Itt vagyon olyan szőlő, amely hétszer hoz szőlőt (...) kéd azon panaszkodik, hogy savanyó borai termettek, oh mely édesek azok Abafáján, és mely keserűek nékem itt az édes borok” – áll az 1961-es levélben. Itt még említést tett a gyapottermesztésről, és javasolja termesztését Erdélyben is.

Az erdélyi élet ősi dallamokat idéző fuvallata csapott be rodostói csendes magányába, és fölébresztette az utolsó bujdosó életkedvét. Az ő válaszlevelei mindig nagyon hosszúak, tíz-húsz oldalasak. Sok a mondanivalója, ezért humorosan így mentegetőzik: „Nem is lehet csudálni, hogy annyi sok esztendőig való halogatás után a levél hosszú, a megtartóztatott vizet, ha elbocsátják, nagyobb sebességgel messzire foly.” Levelében beszámolt bujdosásban

Mikos Kelemen mellszobra a zágoni Mikos–Szentkereszty-kúria parkjában. Bocskay Vince alkotása. Terbócs Attila fényképe. Forrás: Wikipédia

eltelt élete eseményeiről és a törökök furcsa szokásairól, amelyekről úgy vélte, otthon érdekeseknek tartják majd.

De nosztalgiával idézi fel régi háromszéki és kolozsvári emlékeit, a lelke mélyén élő hazai világot, megemlíti rokonai nevét is. „Miótától a kedves Ötsém Uramnak kedves levelét vettem, azótától fogvást az atyafiságos szeretet bennem a természetet felébresztette, és bujdosásomat súlyosabbá tette, és szüntelen szívem, kedvem és minden gondolatom csak Abafáján vagyon: az oda való utazásom gyönyörűségemre és mulatságomra vált, és amely utazást napjában gyakorta viszem véghez igen kevés kötséggel és fáradsággal” – jegyzi meg

humorosan. József öccse fiának, Huszár Sándornak lánya született, akit Kriskának kereszteltek. Mikos válaszlevelében örömmel írja. „A kedves húgomról azt írja kéd, hogy az hajdoni képemhez hasonlít. Ki ne szeretné a magához hasonlóját? Tíszter beszélék napjában azolta a kedves húgommal, akit az Isten tartsa meg és kedvében éltesse” – írja 1760-ban. Majd így folytatja: „E lenne az első, talám utolsó is lesz ez a kérésem: küldgyön, kéd, Kalendáriumot, és jegyezze fel benne a kedves Kriska húgom innepét, mert semmiféle kalendáriumban nem találó Kriskát.”

1761-ben levelében kéri öccsét: „Köszöntse, ötsém uram, a drága Kriska kedves húgomat, akit a lelkemben

hordozok.” Kelemen a család nő tagjainak szép és ritka féldrága köveket, öccsének pedig kitűnő vetőmagvakat csatol leveléhez.

1761. március 19-én keltezett utolsó levelében már egy másik családtagnak, Sándor öccsének elküldi *A város (Rodostó) descriptioja Sándor ötsém uramnak*, 132 soros versben írt művét. Az otthonról érkezett levelek írói beszámolnak a Mikos familiáról és atyafiságról, erre Mikos Kelemen így válaszol: „Hogy lehessen megköszönnöm az ott levő atyafiakról való tudósítást? (...) Gyönyörűséggel tudtam meg úri atyámfiainak ottlakásokat.” És akkor lecsapott a könyörtelen halál 1761. október 2-án. Már ha meg is érkezett Erdélyországból az örömet hozó válasz, többé nem volt, ki olvassa azt.

A misszilis levelek nyelvének természetessége, egyszerűsége megfelel Mikos érzései őszinteségének. Ezeknek a leveleknek stílusa hamisíthatatlan tisztaságúvá emelkedik. Az elküldött levelek művészi szintje megegyező a konstantinápolyi nénjével társalgó író leveleinek szintjével, de a túlradó öröm érzése sugárzik ezekből, felelevenítvén régi gyermek- és ifjúkori emlékeit – így megállapíthatjuk, hogy ezek a valóságos, erdélyi rokonainak elküldött levelek a szív nyelvén íródtak.

„...kéd azon panaszkodik,
 hogy savanyó borai
 termettek,
 oh mely édesek
 azok Abafáján, és
 mely keserűek nékem
 itt az édes borok.”

A leveleskönyv 1794-es megjelenése után még jó ideig senki sem tudott Magyarországon a misszilis levelek létezéséről. Elsőként Marosvásárhelyen Aranka György, az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság elnöke kezdett érdeklődni a levelek iránt először a zabolai Mikos családnál, majd Abafáján a Huszár családnál, hiszen a Társaság fő célkitűzése az erdélyi irodalmi értékek, kéziratok, emlékiratok felkutatása, a Rákóczi-emlékek összegyűjtése, a kuruckor emlékeinek idézése és különösen a magyar anyanyelvi műveltség fejlesztése.

Aranka György érdeklődött br. Huszár Sándornál, József fiánál a levelek után, mégpedig kiadási szándékkal. Ő másolatban el is küldte az autográf Mikos-leveleket, de a cenzúra

letiltotta a Nyelvmívelő Társaság szándékát. Ennek ellenére a Huszár-Aranka-másolatról még több példány készült Erdélyben. Egyet őriz a Teleki Téka, és a Bolyai Könyvtárban fellelhető a Kazinczy Gábor hagyatékában állott levélmásolat, a versben írt Rodostó descriptiojáról.

Az öt misszilis levelet napjainkban az MTA Könyvtár és Információs Központ (MTAK) kéziratárában őrzik, de Erdély-szerte könyvtárakban és magánszemélyeknél is fellelhető néhány példány.

Utóélete

„Élete ma ismertebb, élőbb, mint valaha is volt” – állítja Veress Dániel. Molnos Lajos, a *Helikon* 35. számában megjelent, a *Levél Rodostóba* című művében írja: „Mikes emlékéit idézzük mi, itt élők állandó hadakozásainkban” változásra várva, „amely változást mindaddig próbáljuk, valamég az örömök hegyére nem érünk (...) az örömök hegye messzire és magasan van még nekünk is”. Sajnos nagyon igaza van az írónak.

Réges-régen, amikor Mikes a Márvány-tenger európai oldalán, miként ő fogalmazott, „Európának a szélyin” utazó ládájából elővette kalamárisát és kihegyezett lúdtollait, hogy levélírásba kezdjen, nem gondolta, hogy azon az idegen földön a levélírást élete végéig folytatni fogja. Az évek múlásával tintája, reménye „megfogyott”, de ő kitaratóan róttá a betűket a fagyúgyertya hunyorgó „világánál”. A 207 darab, javításokkal tele fiktív levél és a fordítások képezik irodalmi hagyatékát.

Lászlóffy Aladár *Rodostó* című versében megidézett borúlátó Mikes így írt:

„Édes néném, társtalan nyelven írott levél olyan, mint a titoktartás, az is elfelejtheti, aki írta, hogyan olvasná valaki más is Európában.”

De az idő – talán a gondviselés – rácáfolt a borúlátó Mikesre. Hiszen 1782-ben a Vas megyei Tót Ferencre – Rodostóban jártakor – Mikes inasa rábízta, hogy szebb korra szenderült urának súlyos kéziratcsomóját juttassa el Magyarországra. Haza is hozta Magyarországra a derék ember. (Vannak irodalomtörténészek, akik másképp vélekednek a Mikes-kézirat hazaérkezésének útvonaláról.) Tót Ferenc Bécsben megmutatta Görög Demeternek, a bécsi *Hadi Történetek* szerkesztőjének, aki értesítette

olvasóit a „rodostói csodáról”, a hatkötetnyi kéziratkötegről. Egy lelkes régiséggyűjtő, tudós tanár, Kulcsár István birtokába került, és 1794-ben saját pénzén (!), Szombathelyen megjelentette nyomtatásban, Mikes Kelemen: *Törökországi levelek* címen. Így napvilágot látott az első magyar szépprózai alkotás.

A teljes, saját kezűleg írt, megfakult, hatezer kéziratoldalas iratcsomó a budapesti Nemzeti Múzeum Könyvtárában vár a teljes feldolgozásra.

1854-ben a *Pesti Napló*-ban Szilágyi Sándor „művészi tollú bujdosóként” minősítette a *Törökországi levelek* íróját.

Toldy Ferenc 1858-ban megszerezte a leveleskönyv eredeti kéziratát Kulcsár özvegyétől. Az 1859-es *Budapesti Szemlé*-ben elindította a siker útján. Az 1861-es második kiadás után a kritikusok kijelentették: „A legértékesebb magyar művek közé tartozik.” Jelenleg az Egri Érseki Könyvtár tulajdona, mert Toldytól 1867-ben az akkori érsek megvásárolta.

Mikes 16 kötetnyi fordításaira a Kulcsár-hagyaték árverésén ráterette kezét a fiatal komáromi ügyvéd, Farkas Lajos. Jelenleg az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik azokat.

A misszilis levelek Erdélyben különböző könyvtárakban és magánszemélyeknél lelhetőek fel. „Toldy Ferencz úrnak tisztelete jeléül – Torma Károly” által küldött 1761-es levélmásolat a MTAK kéziratárában található.

Ma a teljes, saját kezűleg írt, megfakult, hatezer kéziratoldalas kéziratcsomó a budapesti Nemzeti Múzeum Könyvtárában vár a teljes feldolgozásra.

Magyarországon és Erdélyben számtalan kiadást megértek Mikes művei: a leveleskönyv és fordításai egyaránt. Mi, erdélyiek Mikes szellemi hagyatékát szent örökségünknek érezzük. Mikes Kelemen emlékezetének ápolását vállalta fel a Zágomban 1971-ben életre hívott Mikes Kelemen Művelődési Egyesület, valamint a Sepsiszentgyörgyön alakult Mikes Kelemen Közművelődési Egyesület is.

Az évszázadok folyamán kalandos utat tett meg, és egyre elismertebbé vált irodalmi hagyatéka, melyet sok „gazda” birtokolt ideig-óráig. Sok kiadást megélt, és számtalan szakavatott kritikus méltatta.

Mikes levélírással kezdte irodalmi tevékenységét, és a fekete halál valódi

levelek írása közben ütötte ki kezéből a tollat, így mintegy keretbe foglalta élete folyását a levélírás. Én is Kosztolányi versével indítottam útra ismeretterjesztő írásomat, és a Kosztolányi-vers további gondolataival zárom:

„Látok...

Zokog az erdő, az ég fátylat ölt, s ők nekivágnak a kék végtelennek, Vérzik, vonaglik, nyög az anyaföld.

És a halottak mind, mind hazamennek.”

A Kosztolányi által megfogalmazott Mikes-látomás az anyaföldről sajnos nagyon jól tükrözi a mai állapotokat: „Zokog az erdő (...) Vérzik, vonaglik, nyög az anyaföld”. És beigazolódott az is, hogy az idegen földbe temetett szabadságharcosok, a bujdosók „feltámadtak”, és visszatér(het)tek szülőföldjükre, és a mikesi könyvekbe vésett „gondolat” is hazatalált... Mind hazaérkeztek.

Kiállva az idők próbáját, magyar földön emléküek örökké él. Őrzi betű, őrzi márvány, erős gránit és bronz, de őrzi a lélek is!

Irodalom:

Hopp Lajos: *Mikes világa*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.

Mikes Kelemen: *Törökországi levelek*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1963. A bevezetőt írta Szigeti József

Mikes Kelemen *Összes Művei. Törökországi levelek és Misszilislevelek*. A budapesti Akadémiai Kiadó gondozásában. 1966.

Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 3. köt. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1994. Főszerkesztő Dávid Gyula

Veress Dániel: *Így élt Mikes Kelemen*. Budapest, 1978.

Veress Dániel: *A rodostói csillagnéző*. Kalausz Mikes Kelemen Leveleskönyvéhez. Kismonográfia. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1972.

Lászlóffy Aladár: Mikestől – magunkig. 300 éve született Mikes Kelemen. *Helikon* – 1971/35. szám

Molnos Lajos: *Levél Rodostóba*. 300 éve született Mikes Kelemen. *Helikon*, 1971/35. szám

Mikes Kelemen élete és néhány válogatott levele. Tamási Áron Mikesről szóló bevezető tanulmányával. Szentimrei Jenő előszavával. *Hasznos Könyvtár* 6. szám, Brassó, 1936.

Négyesy László: *Képes magyar irodalomtörténet*. I. kötet, Budapest, 1906.

Webográfia:

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Magyarirodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/4-a-magyar-irodalom-a-xviii-szazadban-F17/>

Nagy Béla

Krémer Ferenc, a kolozsvári Iparos Egylet alapító elnöke

A reformkor hajnalán született, részt vett az 1848/49-es forradalomban és szabadságharcban, saját bőrén megtapasztalhatta a szabadságharc leverését követő számonkérést.

A 19. század talán a legmozgalmasabb és legjelentősebb korszaka volt a magyar – ezen belül természetesen az erdélyi – társadalom fejlődése szempontjából. A folyamat követte a nyugat-európai államokban, elsősorban Franciaországban és Angliában végbement, vagy folyamatban levő mélyreható változásokat. A század elején elindult nemzeti öntudatra ébredés mellett, az 1825 és 1848 közötti reform korszakában a jobbágyszabadítás, a társadalmi, gazdasági és kulturális téren végbement, részben megvalósított, részben csak törekvések szintjén maradt reformok végső célja a polgári társadalom megvalósítása volt. A reformokhoz fűzött remények be nem teljesevé a Habsburg-hatalom ellenállása következtében vezetett az 1848/49-es forradalom és szabadságharc kitöréséhez. A szabadságharc, több más célkitűzése mellett elsősorban a modern nemzeti identitáson alapuló államszerkezet létrehozására, illetve a polgári társadalmi rend kialakítására irányult. A szabadságharc bukását követően Haynau rémuralmi rendszere, majd az ez utáni Bach-korszak visszavetették ugyan az előrehaladást, de megállítani nem tudták. Az 1867. július 28-án létrejött alkotmányos Osztrák–Magyar Monarchia, bár nem minden tekintetben felelt meg a szabadságharc célkitűzéseinek, illetve a magyarság elvárásainak, a saját országgyűléssel rendelkező egységes Magyar királyság (beleértve Erdélyt is) megalakulása mellett számos, elsősorban gazdasági előnnyel járt. A kiegyezést követően elkezdődhetett az a folyamat, amelynek következtében Magyarország – ha nem is függetlenül, hanem az osztrák–magyar államszövetségben belül – elindulhatott egy olyan úton, amely a nyugat-európai államokhoz való felzárkózáshoz vezetett mind politikai, mind gazdasági és kulturális téren.

Krémer Ferenc ennek a századnak volt – ha nem is a teljes egészének, de a legfontosabb eseményeinek igen – nemcsak tanúja, hanem cselekvő részese is. A reformkor hajnalán született, részt vett az 1848/49-es forradalomban és szabadságharcban, saját bőrén megtapasztalhatta a szabadságharc leverését követő számonkérést, de az is megadott neki, hogy a század közepétől kezdve, illetve a dualizmus első tíz évében a kolozsvári közösségi élet egyik igen-csak tevékeny és fontos személyiségévé váljon.

Kalandos vándorévek kelettől nyugatig

Krémer Ferenc életútja Szamosújvárról indul. Itt, ebben a Szamos-parti városban látta meg a napvilágot 1822. április 27-én a Krémer család legkisebb gyermekeként. Az eredetileg örmények által az 1700-as évek elején a híres Martinuzzi-vár tövében alapított város ekkortájt már magyar jellegű volt, s az elmagyarosodott örmények között éltek más nemzetiségű lakosok is. A kis Ferenc édesapja, Krémer András női szabó, német származású volt, és valószínűleg a közeli Dés városából került Szamosújvárra. A Krémer családnak Ferencen kívül még négy, felnőtt kort megért gyermeke volt: két lány és két fiú. A lányok, miután férjhez mentek, Kolozsvárra költöztek; Róza, Nick Józsefné (1796–1876) a főtéri Tivoli házban, míg Anna, férjezett Lichtenstein Józsefné (1808–1887) az Óvárban, az egykori Kandia (ma Kinizsi Pál/Paul Chinezul) utcában lakott. A fiúk közül az idősebb, György (1810–1887) Marosújváron telepedett meg, ahol kincstári bányorvosként tevékenykedett, míg Samu Désen kereskedéssel foglalkozott.

Az 1820-as évek második felében Krémer András családjával együtt

Szamosújvár a 19. század első felében, középen az egykori Tanácsház.

Kép: <https://tortenelmimagazin.com/2020/12/10/a-szamosujvari-ormenyek-karacsonya>

átköltözött Désre. A kis Ferenc itt járt iskolába, majd 13 éves korában édesapja a kolozsvári Blum szabóhoz adta inasnak, abból a megfontolásból, hogy majd a későbbiekben legyen, aki átvegye az üzletét. A dolgok azonban nem az ő tervei szerint alakultak. Krémer Ferenc miután 17 éves korában felszabadult, kikérte a vándorkönyvét, s a kor szokásainak megfelelően előbb Kolozsváron, majd Nagyszebenbe és Brassóba szegődött el a legjobb helyi szabómesterekhez, hogy tudását gyarapítsa. 1841-ben átkelt a Kárpátokon, és Bukarestben állt be munkába. Az erdélyi magyar és szász öltözködési szokásokkal szemben itt egy egész más divatvilág fogadta. A keleti öltözködési szokások annyira felkeltették az érdeklődését, hogy kétévi bukaresti tartózkodás után az Oszmán Birodalom fővárosa, Konstantinápoly (ma Isztambul) felé vette az útját. Kényesítő körülmények hatására – személyi és úti okmányait Bukarestben felejtette – Szmirnában (ma Izmir) kénytelen volt megszakítani útját. Mivel személyazonosságát nem tudta bizonyítani, letartóztatták, s ki tudja mi lett volna a sorsa, ha a helyi basa nagykárolyi származású magyar tolmácsa nem jár közben az érdekében. Neki köszönhetően ideiglenes úti okmányokat kapott, s azzal a feltétellel, hogy három hónap múlva jelentkezik, útjára engedték. Egyiptom felé vette az útját, meglátogatta Alexandriát, és rövid ideig Kairóban is vállalt munkát. A határidő leteltével jelentkezett a szmirnai hatóságoknál, majd a kiállított ideiglenes útlevelel Konstantinápoly érintésével visszatért Brassóba, innen pedig Désre.

Rövid otthoni tartózkodás után újra útra kelt, de ezúttal, főleg kereskedő bátyja, Samu tanácsára, Nyugat felé

vette az irányt. Az Osztrák Birodalom fővárosában, Bécsben állt munkába, de a rövidesen kitört bécsi forradalom következtében újabb kalandokba keveredett. Részt vett az 1848. március 13-i tüntetésekkel kezdődő forradalmi eseményekben, majd azokban az október végi összecsapásokban, amelynek során a felkelők Bem vezetésével védtek Bécs városát az azt visszafoglalni akaró Windisch-Grätz és Jellačić tábornokok csapataival szemben. A város eleste után napokig házigazdája pincéjében volt kénytelen bujkálni a rendőri üldözés elől. Később is csak álnéven tudott pincéri munkát vállalni. 1849. február 8-án sikerült Bécset elhagynia, és Linzen keresztül Bajorországba menekülnie. Több helyen is dolgozott, Passau, Regensburg és Ingolstadt után Münchenben telepedett le. Az itteni segédátszai annyira megkedvelték és elismerték szakmai tudását, sokoldalúságát, hogy őt jelölték képviselőjükben utazzon ki az 1851-es londoni világkiállításra. Külföldi lévén azonban ehhez anyagi támogatást nem kaphatott, így aztán a kiutazás költségeit magának kellett fedeznie. Végül sikerült kijutnia Londonba, és megtekintenie a Hyde Parkban a vasból és üvegből felépített, 1851 angol láb hosszúságú Kristálypalotában berendezett kiállítást. Ahhoz, hogy a londoni tartózkodását fedezni tudja, kénytelen volt munkát vállalnia, de azt a munkástilust, ahogy az angol szabók a földön ülve dolgoztak, sehogy sem tudta megszokni. Ráadásul meg is betegedett, így aztán fél év után, miután a betegségéből is felépült, egy rendkívüli kiállítás élményével gazdagabban, búcsút mondott Londonnak. De nem szülőhazája felé vette az útját, ahol még

javában folyt a szabadságharc résztvevői elleni leszámolás, hanem egy Észak-Amerikába induló hajóra szállt fel, és átkelt az Atlanti-óceánon. 1852 tavaszán lépett az Új Világ földjére, ahol kezdetben New Yorkban dolgozott rövid ideig. Innen Baltimore-on és Philadelphián keresztül eljutott Mexikóig. A nem a legkedvezőbb tapasztalatok vagy a honvágy miatt, nem tudni, de kilenc hónap után visszahajózott Európába. Rövid párizsi tartózkodás és Rajna-vidéki kitérő után, Heilbronn, Ludwigsburg, Cannstatt (ma Stuttgart része), Gmund, Nördlingen és Passau városokon keresztül 1853. február 16-án Bécsbe érkezett.

1841-ben átkelt a Kárpátokon, és Bukarestben állt be munkába, ahol az erdélyihez képest egészen más divatvilág fogadta.

Szerencsétlenségére két napra rá, február 18-án hajította végre sikertelen merényletét Libényi János csákvári származású szabólegény Ferenc József császár ellen. A nagy port felkavaró incidensről a *Wiener Zeitung* még aznap délután külön számban adott híradást: „Apostoli királyunk legszentebb személye ellen épp az imént követte el aljas merényletet. Ófelségét délután fél 1-kor, a Kärtnerthor közelében fekvő bástyánál tett sétája során, alattomos módon hátulról támadta meg egy bizonyos személy, és egy konyhakéssel megbesebítette tarkóján. Az orvosok nyilatkozata szerint a sebesülés nem életveszélyes. Ófelsége szárnysegédje a helyszínen azonnal elfogta a gyilkost”.¹ Bár a merényletkísérlet egyéni indíttatású volt (valódi okát ma sem tudni pontosan), a császári hatóságok összeesküvésnéként próbálták beállítani. Bécsben és egész Magyarországon hajtóvadászat indult az esetleges cinkostársak ellen. Krémer Ferencet is letartóztatták, s mivel kilétét papírokkal nem tudta bizonyítani, mint gyanús idegen szabólegényt letartóztatták és vizsgálati fogságba vetették. Háromnapi vattatás után kiderült ugyan ártatlansága, de személyi papírok híján, továbbra is őrizetben maradt. Szerencséjére tanúkkal sikerült személyét igazolnia, s iratai is előkerültek, így aztán a merényletben való részvétel gyanúja alól felmentették, de tekintettel szabadságharcos múltjára, a bécsi rendőrség Kolozsvárra toloncolta.

A Vigadó épülete a Bel-Monostor utcában (az óratornyos épület). Kép: <https://www.muzeul-etnografic.ro/hu/palatul-reduta/az-epulet-tortenete>

Újra Kolozsváron

14 évi távollét, kalandokban bővelkedő vándorlás után 1853 tavaszán tehát újra Kolozsváron volt. Elhatározta, hogy most már végérvényesen a kincses városban próbál magának egzisztenciát teremteni. Rövidesen, még abban az évben elvette feleségül Valé Karolina hajadont, majd belépett az akkor még működő német szabók céhébe. Hat év után céhmesterré választották, az ő érdeme, hogy a német szabócéhben a magyaros szellem fokozatosan felülkerekedett, olyannyira, hogy 1859-től kezdődően az ő indítványára a jegyzőkönyveket magyarul vezették. A céhbe lépése után nem sokkal megnyitotta saját üzletét, majd egy másik szabóval társulva Krémer és Reila név alatt működtetett céget. Közben egyre-másra születtek a gyermekei, felesége másfél évtized alatt kilenc gyermeknek adott életet: Ferenc (1857), Sándor (1859), Ilona Róza (1861), Albert (1864), Gizella (?), Jenő (1867), István (1869), Károly (1871) és Aranka (?). A gyermekek későbbi sorsairól nincsenek közelebbi adataink. Ilona Róza nem érte meg édesapja 1874-ben bekövetkezett halálát, míg István, aki nevét 1898-ban Krémer-ről Kosárirra változtatta, Budapesten gimnáziumi tanárként tevékenykedett, és 53 éves korában 1923. augusztus 28-án egy villamos halálra gázolta.

A kolozsvári iparosok olvasó egyesületének megalakítása

Kolozsváron, a Bach-korszak idején két, még a reformkor elején alakult, kimondottan a kulturált szórakozást szolgáló társadalmi szervezetnek mondható egyesület létezett: a Kolozsvári Casino

és a Polgári Társalkodó. A Kolozsvári Casino 1833 elején Bölöni Farkas Sándor (1795–1842) javaslatára, gróf Béli Ferenc és gróf Kendeffy Ádám támogatásával jött létre, tagjai, bár voltak polgári származásúak is, elsősorban a nemesi és a főnemesi osztályból kerültek ki (innen a közszájon forgó Úri Casino megnevezés). Öt évre rá, 1838-ban a polgárság is megalakította saját egyesületét, a Polgári Társalkodót. A Társalkodót a helyi polgárság hozta létre, de a későbbiekben az egyesület irányítását fokozatosan az „intelligens” réteg (egyetemi tanárok, papok és vezető városi hivatalnokok) vette át. A Polgári Társalkodóval szinte egy időben alakult meg Tauffer József kereskedő kezdeményezésére a Kolozsvári Kereskedők Társasága is, melynek egyik legfontosabb célkitűzése a kereskedők érdekvédelme mellett a „művelt és értelmes” kereskedő réteg kialakítása volt.² Ezek az egyesületek bár elvileg mindenki számára nyitottak voltak, a valóságban tagságukat tekintve a társadalmi és vagyoni rétegződés nyilvánvaló volt.

Az 1850-es évek elején, Kolozsváron, de Erdély más városaiban is, még javában működtek az iparos céhek, annak ellenére, hogy Kolozsváron – „az 1850. március 18-án megjelent legfelsőbb nyílt parancs, amelynek rendelkezése szerint, minden egyes koronatarományban megfelelő számú kamara állítatik fel” – 1851. január 11-én megalakult a Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara.² Az iparosoknak tehát megvolt a szakmájuk szerinti külön szakmai érdekképviseletük, de egy egységes, a mindennapi közös gondolataik megbeszélése mellett a kulturált szórakozásnak is otthont adó egyesületük nem. Ezt a hiányosságot felismerve Krémer Ferenc a német

szabócéh 1859-ben lezajlott „czéhgyűlésen indítványozta, hogy a czéh részére állítsanak fel egy olvasó-társulatot, ahová magyar és német hírlapok, férfi és női divatképek járattassanak”.³ A javaslatot a tagság nagy lelkesedéssel nyugtázta, és annak kivitelezésére bizottságot hoztak létre az indítványozó vezetésével. A bizottságnak nem volt könnyű dolga, mert a működési szabályzat kidolgozását és a működési feltételek biztosítását hivatott javaslatok és tervek kidolgozása mellett az akkor még igencsak erőteljesen működő cenzúrával is meg kellett küzdenie. Krémer Ferenc többévi külföldi utazása során szerzett tapasztalatainak, valamint kitartó és erélyes természetének köszönhetően, és a bizottság sikeres munkálkodása eredményeként az 1860-ban lezajlott alakuló gyűlés kimondta az Olvasó Egylet – akkor még csak ezen a néven lehetett – létrejöttét.

Az egyesület 33-as taglétszámmal kezdte el működését Krémer Ferenc egyhangúan megválasztott elnök irányításával, de még alapszabályzat nélkül, amelyet a hatóságok csak 1862-ben hagytak jóvá. A kormányzék aggodalommal nézte minden új egyesület alakulását, arra vigyázva, nehogy a társulás lepelle a politikai mozgalom induljon el. Emiatt aztán az alapítóknak a legjelentéktelenebb dolgokat is az alapszabályba kellett foglalniuk, kellőképpen körülírva és megvilágítva az egyesülés tulajdonképpeni célját. Ennek következtében „a Kolozsvári Iparos Egylet nemes társalgásra képes, ártatlan időtöltést és művelődést kereső férfiak egylete” címet nyerte, azaz mint egyfajta „olvasó egyletként” lett jóváhagyva. Első évben az egyesület a Vigadó/Redout épületének földszinti hátsó részében, mindössze egy szobában működött, amelyet a városi tanácstól kedvezményes áron béreltek. Rövid idő után a megszorított tagság és könyvállomány növekedése következtében az egy szoba már szűknek bizonyult, ezért 1861-ben az egylet áttette a székhelyét a Főterre, az akkori 23. szám alatt lévő ingatlanba, amelyre tulajdonosával, Hintz György lutheránus lelkésszel hat évre szóló bérleti szerződést kötöttek.

Az iparos olvasóegylet első nyolc éve

Az első években az egylet az alapszabályzatban lefektetett elvek alapján, a cenzúra szigorú felügyelete mellett, kizárólag művelődési szervezatként, egyfajta olvasó klubként működhetett. Az egyesület egyre több és több, az akkori időkben megjelent divatos lapra fizetett elő, így aztán

tagjai kedvükre válogathattak a *Korunk*, a *Pesti Napló*, a *Vasárnapi Újság*, az *Ország Tükre*, a *Pester Lloyd* közül. 1863-tól kezdődően az előfizetett lapok között már ott volt a *Kolozsvári Közlöny*, a *Politikai Lapok*, a *Vezér*, a *Nővilág*, a *Férfi Divat Közlöny*, a *Koszorú* és az *Erdélyi Posta* is. 1865-től az egyre gyarapodó tagság szabadidejében már a *Növendékek Lapját*, majd két évre rá a *Hont*, a *Magyar Polgárt* és az *Iparlapot* is fellapozhatta. A könyvtár állománya is szépen gyarapodott: 1861-ben 158 db. könyv volt a könyvtárban, 1863-ban 367, és évről évre nőtt. Az előfizetésekre, a könyvvásárlásra és a színház fenntartási költségeire természetesen pénz kellett. A költségek fedezésére a tagdíjakból származó jövedelem (az első évben ez az összeg nem haladta meg a 75 forintot) távolról sem volt elégséges. Az elnök, Krémer Ferenc kezdeményezésére jótékonyasági bálakat szerveztek, amelyeknek bevételeiből igyekeztek fedezni az egyesület költségeit. Az 1861-ben rendezett első bál bevételéből és tagdíjakból már összesen 766 frt. 29 kr. volt a bevétel, de ez az összeg sem fedezte az az évi 1051 frt. 21 kr. értékű kiadásokat. Az 1862. évet – hála a jól sikerült bálók bevételeinek – az egyesület már kb. 150 frt. plusszal zárta, pedig abban az évben egy nagyobb összeget fordítottak a színház bebútorozására. A következő években ez a tendencia megmaradt, így az egyesület tiszta vagyona évről évre nőtt, ami elsősorban Krémer Ferenc érdemének tekinthető, aki 1860 és 1868 között hol elnökként (1860, 1861, 1864, 1865), hol alelnökként (1868), vagy pénztárnokként (1862, 1863) vette ki a részét az egyesület irányításában.

Az évek teltevel és a politikai életben végbemenő fokozatos enyhülés következtében az egyesület működésében is változás állt be. Persze, jellegét tekintve az egyesület megmaradt az eredeti olvasóegylet jellegénél, de 1864–65-től kezdődően fokozatosan egyre inkább a szakmai dolgok és az iparügyek iránti érdeklődés került előtérbe. 1864-ben felvetődött egy ipari kiállítás megszervezésének ötlete, de az 1866-ra tervezett rendezvény a politikai események, valamint az Ausztria és Poroszország között kiobbant háború miatt elmaradt. 1867-re az egyesület – amelynek ekkor már 224 tagja volt – anyagilag annyira megerősödött, hogy nagyobb összeggel tudták támogatni az erdélyi iparosok párizsi világiállításra kiutazó képviselőit. Az 1867. április elsején megnyílt kiállításon, bár akkor még Erdély különálló tartományként volt tekintve, a „Kárpátokon túli” iparosok termékeit a magyarországi iparosok termékeivel együtt állították ki.⁴

Kolozsvár Főtere 1853-ban. Kép: <http://kepekkonyve.hagyomanyokhaza.hu/index.php?/category/26>

Az 1867-es kiegyezést követően az iparos olvasóegylet vezetősége – az elnöki tisztséget ekkor Tömösváry Miklós⁵ töltötte be – elérkezettnek látta az időt, hogy az egyesület működését, amely eddig „a nemes társalgást és művelődést tűzte volt ki célul”, új alapokra fektesse. Az 1867. november 10-én megtartott rendkívüli közgyűlés résztvevői Pap Miklós egyleti tag javaslatára egyhangúan elhatározták, hogy a Pesten már megalakult iparos egyesület mintájára az olvasóegylet alapszabályzatát akképp módosítják, hogy annak célja ne csak az „olvasás és a társalgás” legyen, hanem ezen túl elsősorban „az ipar, és ahhoz tartozó minden fontos körülmények megfontolása, az iparosság előmozdítása, emelése” és irányadója. Az alapszabályzat módosítására bizottságot hoztak létre, ugyanakkor egy másik bizottságot azzal bíztak meg, hogy minél több iparost meggyőzzenek az új egyesületbe való belépésre.⁶

Az Iparos Egyesület megalakulása és működése Krémer Ferenc elnöksége alatt

Az új alapszabályzat kidolgozása, felterjesztése hatósági jóváhagyás végett azonban nem ment egyik napról a másikra. A tervezetet csak 1869-ben sikerült az egyesület közgyűlése elé terjeszteni és megszavazni. Az új alapszabályzat, amelyben az egyesület hivatalos címeként immár Iparos Egyesület szerepelt, lehetővé tette, hogy az egyesület ipari érdekekben hathatósabb munkát végezhesen. Az új alapszabály megvitatásával és elfogadásával egy időben Krémer Ferencet, az egyesület új alapokra helyezéséért kifejtett kitartó munkájának elismeréseként, a közgyűlés az Iparos Egyesület elnökévé választotta, amely tisztséget haláláig tisztességgel és becsülettel töltötte be. Két év múlva az egyesület igazgatóválasztmányja javaslatára újabb alapszabályzat módosítás történt, amelynek

következtében lehetőség nyílt a különböző iparos szakosztályok létesítésére és működtetésére.⁷

1871-ben alakult meg Krémer Ferenc kezdeményezésére és néhány tehetősebb kolozsvári iparos társulásával az Iparosok Hitelszövetkezete.

Az 1871-es év más szempontból is fontos volt az Iparos Egyesület történetében. Ebben az évben alakult meg Krémer Ferenc kezdeményezésére és néhány tehetősebb kolozsvári iparos társulásával az Iparosok Hitelszövetkezete. A helyi pénzpiacon megjelent új, hitelbankként működő pénzintézet elsődleges célja az iparos osztály tagjainak a tevékenységük fejlesztéséhez szükséges olcsó és kedvezőbb feltételű hitelek folyósítása volt. Emellett a Hitelszövetkezet bevételéből jutott az Iparos Egyesület működését biztosító anyagi támogatásra is. Az Iparos Hitelszövetkezet, amelynek elnök-igazgatói tisztségét 1874-ig szintén Krémer Ferenc töltötte be, harminc éven keresztül, 1903-ban történt felbomlásáig igen jelentős szereppel bírt a helyi iparosság támogatásában, és ezzel együtt Kolozsvár gazdasági életének a fellendítésében. Krémer Ferenc elnöksége idején a pénztárnoki teendőket Mamitza Ferenc⁹ látta el, míg a könyvvitel vezetéséért Tömösváry Miklós felelt.

Krémer Ferenc a közérdek és a város szolgálatában

Krémer Ferenc az Iparos Egyesületben kifejtett vezetői tevékenysége mellett az 1850-es évek végétől kezdődően tagja volt a Kolozsvári Kereskedelmi és

Krémer Ferenc háza a Híd/Wesselényi utcában (jobbról az első épület). Veress Ferenc felvétele (1869).
Kép: Szabadság napilap honlapja

Iparkamarának is. 1868-tól, Finály Henrik elnöksége idején, amikor a kamarának már két alelnöke volt, őt választották az iparos osztály élére és ezzel együtt a kamara egyik alelnökévé. Alelnöki tisztségét 1874-ig töltötte be, s mint ilyen, minden tekintélyét latba vetve igyekezett az iparosok érdekeit a leghathatósabbban képviselni. Fontos szerepe volt az 1872. évi ipartörvény megalkotásának kapcsán a kolozsvári kamara által felterjesztett javaslatok kidolgozásában. Nem az ő hibája, hogy a megalkotott ipartörvény nem az iparos társulások igényeit vette figyelembe, amennyiben nem tette kötelezővé az iparendély kibocsájtását kérelmezőknek az ipartársulatokba való belépést.

Külföldön szerzett tapasztalatai birtokában Krémer Ferenc tisztában volt azzal, hogy az ipari termelés fejlesztéséhez nemcsak jó kezű és vállalkozó kedvű iparosokra, hanem tőkére és megfelelő pénzügyi intézetekre is szükség van. Ezért nem csoda, hogy még az Iparos Hitelszövetkezet megalapítása előtt, már 1859-ben részt vett a Kisegítő Pénztáregylet megalakításában, majd 1865-ben a Victoria biztosító társaság alapító gyűlésén és annak létrehozásában.

Tekintélye az évek során fokozatosan növekedett. 1869-ban beválasztották a városi Törvényhozó Bizottságba, amelynek évről évre haláláig tagja volt.

Elsősorban az ipari szakoktatás fontosságának tudatában próbálta befolyását érvényesíteni a városi ipari iskola, valamint a tanműhelyek felállítása érdekében. Mint a „communitas” képviselőjét, beválasztották a polgári iskola tanácsába is.

1873-ban a lutheránus egyház gondnokává választotta. Sajnos, ezt a feladatot csak nagyon rövid ideig tudta ellátni. Hat hónappal azután, hogy az Iparos Egylet közgyűlése is megerősítette elnöki tisztségében, 1874. augusztus 3-án elhunyt. A mindössze 52 éves korában tüdőszélhűdés (tüdőembólia) okozta váratlan eltávozása mély megdöbbenést és részvétet váltott ki. „A boldogult elhunytával (...) iparos polgártársai pótolhatatlan veszteséget szenvedtek, mert legbuzgóbb, a legmunkásabb, a legfáradhatatlanabb, a leghívebb hullott el a sor éléről. Barátai egy művelt lelkületű, humánus férfiút vesztek, Kolozsvár város a közügyek iránt egyik leginkább érdeklődő polgárát, a haza egy becsületes nemesen gondolkodó, áldozatkész fiát veszttette el” – írta gyászjelentésében az Iparos Egylet.

Temetése a család, a barátok, az iparos társadalom és a város egész közönségének mély gyásza mellett 1874. augusztus 5-én délután 6 órakor volt a Híd/Wesselényi (ma Regele Ferdinand) utca 3. szám alatti családi háznál tartott rövid gyászszertartást követően

a Házsongárdi temetőben. Halála után az Iparos Egylet tagjai és az Iparos Hitelszövetkezet befektetői között gyűjtést szerveztek, hogy a hála és az emlékezés jeléül megfestettessék egykori elnökük arcképét. Az id. Vastagh György festőművész (1834–1922) által megfestett arckép évtizedekig díszítette az egylet régi, bérelt, majd az 1884-ben felépült saját székházának falát. A fennmaradt összegből pedig Krémer Ferenc Alapítvány néven alapítványt hoztak létre a szegény sorsú ipari tanulók támogatására és megjutalmazására.

Krémer Ferenc emlékezete még évtizedekkel halála után is élénken élt. Az Iparos Egylet fennállásának 50. évfordulóján Hevesi József⁸ akkori elnök ezekkel a szavakkal méltatta az iparosok mintaképének tartott Krémer Ferenc egyletalapítót: „Szegény sorsból első rangú mesterré küzdött fel magát, és a kor szellemének hódolva nemcsak a kézműipar, hanem a szellemi műveltség oltárán is áldozott. A kolozsvári iparos osztály örök hálára van kötelezve iránta, ki a kor intő szózatát megértve, figyelmeztetett a társulati élet előnyeire, s annak nemes élvezetével megismertetett.”

Jegyzetek

- https://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/merenylet_ferenc_jozsef_ellen.html
2 Uo.
3 Uo.
- Magyar Polgár*, 1867. május 13., I. évf., 13. sz.
- Tömösváry Miklós (1845–1906), pénzügyi szakember, Kolozsvár szab. kir. város főpénztárnoka, törvényhatósági bizottsági tag, a református egyházközség gondnok-pénztárosa.
- Magyar Polgár*, 1867. november 13., I. évf., 74. sz.
- Magyar Polgár*, 1870. december 10., IV. évf., 159. sz.
- Hevesi József (1857–1945), tihanyi születésű, kolozsvári asztalosáru-gyáros, az Iparos Egylet elnöke (1903–1933), majd díszelnöke, a Kereskedelmi és Iparkamara egyik alelnöke, a római katolikus Státus választmányi tagja, több kolozsvári épület és intézmény bútorzatának (többek között a Szent Mihály-templom szentélyének és sekrestyéjének) és épületasztalos munkáinak tervezője és kivitelezője.

Felhasznált irodalom:

- Muzsnai Ürmössy Lajos: *Kolozsvár kereskedelme és ipara*, Kolozsvár, 1898.
Hevesi József: *Visszapillantás a Kolozsvári Iparos Egylet 50 éves múltjára*, Kolozsvár, 1910.

Makkai Zoltán

XII. Károly svéd király legendás menekülése és hazatérése

1697-ben
nagykorúsították, és így
15 évesen került a trónra.
Nagy birodalmat örökölt,
amelyet állandóan
igyekezett növelni
a háborúk révén.

XII. Károly svéd király 1862. június 17-én született. Édesapja XI. Károly svéd király, édesanyja Ulrika Eleonóra dán királyi hercegnő volt. 1697-ben nagykorúsították, és így 15 évesen került a trónra. Nagy birodalmat örökölt, amelyet állandóan igyekezett növelni a háborúk révén.

1700-ban angol és holland flotta támogatásával legyőzte a dánokat, majd a híres észtszázági narvai csatában I. Péter cár többszörös létszámú seregét verte meg. Ezután II. Ágost lengyel királyt győzte le. 1707-ben ismét betört Oroszországba, de szembetalálta magát a teljesen újjászervezett orosz hadakkal. A cár hagyta, hogy a svédek minél mélyebben hatoljanak be az országba, így Károlynak komoly utánpótlási gondjai támadtak, és megállásra kényszerítették.

Érdemes megismerni a nagy ellenfelet, I. Péter orosz cárt is. I. Nagy Péter cár 1672. június 9-én született. Életcélja volt, hogy Oroszország uralma alatt igazi európai nagyhatalommá váljon. 1697-ben és 1698-ban európai körutazást tett, járt Hollandiában és Angliában is. Később létrehozta a Szászország, Lengyelország, Dánia, valamint Oroszország közti szövetséget. 1701-ben megkezdte a hadsereg korszerűsítését, és így 1702-től kezdve győzelmeket aratott a svédek ellen. 1703-ban megalapította Szentpétervárat.

Kövessük tovább az eseményeket. XII. Károly, látva az utánpótlási nehézségeket, Moszkvát megkerülve Ukrajna felé vette útját, hogy az utánpótláshoz szükséges termékeny területeket megszerezhesse, és rávegye az ukránokat és a kozákokat, hogy csatlakozzanak hozzá. Próbálkozása nem járt sikerrel, mert csak Iván Mazepa kozák hetman

csatlakozott hozzá. Mintegy ezer kilométernyi erőltetett menetelés után megérkezett Poltava erődjéhez, majd elrendelte annak ostromát – Poltava Ukrajna déli részén fekszik, Kijevtől délkeletre, körülbelül 300 kilométerre.

Az 1709-es év tavaszán a svédek hozzáfogtak Poltava város ostromához. Ezúttal a svédek felkészülten várta az orosz haderő, és döntő csapást mért a svédekre. Sok volt a halott, és a svédek többezernyi katonája fogságba esett. A vereség után Károly csapatai maradékaival dél felé, az Oszmán Birodalom területére vonult vissza. Itt a törökök elfogták őket, és királyi fogolyként Moldovában – azaz Besszarábiában – szállásolták el. A török szultán vendégszeretetének árát viszont Károly saját hadipénztárából kellett finanszírozni. Öt évi fogság után maroknyi csapatával Károlynak sikerült megszöknie. Szökésekor Károly kisebb csatába bonyolódott Bender városánál a törökökkel. A város neve törökül Bender, mai nevén viszont Tighina, amely jelenleg a mai Moldovai Köztársasághoz – azon belül is Transznisztriához – tartozik, és Chişinăutól 61 kilométerre fekszik délkeletre. Bender/Tighina már a 12. században is ismert volt, az első hivatalos okmányok 1408-ból származnak, I. Sándor moldvai fejedelem (Alexandru cel Bun) idejéből. 1538-ban a törökök elfoglalták, és egy komoly erődítménnyé alakították.

XII. Károly 1714 októberében kihasználta a kedvező politikai körülményeket, és elhagyta Bendert, majd – viharos gyorsasággal végigszáguldva Európán – hazatért Svédországba. Természetesen útja Magyarországon keresztül vezetett. Az utazás egyik állomása Zilah városa volt, ahol 1714 őszen pár napot töltött. Az utazás ezen szakaszát Ballagi

XII. Károly és Mazepa a Dnyeper partján. Gustaf Cederström festménye. Forrás: Wikipédia

Aladár dolgozta fel tudományos igényességgel. A látogatás emlékét egy emléktábla őrzi, az egykori Király utca, mai nevén Corneliu Coposu utca 25-ös ház falán. Az emléktáblán ez olvasható: „E ház boltozatos szobájában szállott meg XII. Károly svéd király 1714. november 9-én.” Érdekesmód meg kell jegyezni, hogy pár évvel ezelőtt – a legendás svéd király egész Európát átszelő lovasbravúrnak emléke előtt adózva – egy hagyományörző egyesület végigjárta az egykori útvonalat. A hivatalos ceremóniák sorozatában Zilahra is rákerült a figyelem. A feljegyzések szerint Zilahon az akkori református lelkész házában egy éjszakát töltött. Okvetlen meg kell jegyezni, hogy a köztudatban tévesen él az a tény, hogy Károly a 2400 kilométeres távot néhány kísérelővel tizenhat nap alatt lovagolta végig. Valójában Bécsig postakocsin utazott, csak onnan folytatta útját lóháton.

A nevezetes zilahi eseményt elsőként 1853-ban ismertette egy újságcikk egy kolozsvári napilapban. Ennek a cikknek az adatait vette át Felházy Károly, aki 1867-ben egy pesti folyóiratban emlékezik meg a svéd uralkodó zilahi tartózkodásáról. Szilágyi Ferenc vitte tovább a téma kutatását, amelyet egy kötetben meg is jelentetett. Ez a munka döntő módon befolyásolta a hagyomány további alakulását. Hogy kinél is szállt meg az uralkodó, az információk teljeseen ellentmondóak.

Így ebben a vitában nem is szándékozom részt venni. Az eddigieket összefoglalva kijelenthetjük, hogy XII. Károly 1714-ben – valamikor november 9–10. táján – valóban átutazott Zilahon. Hogy mennyi ideig tartózkodott ott, és kinek a vendégszeretétét élvezte, azt nem tudjuk pontosan.

**Károly 1714-ben –
valamikor november 9–10.
táján – átutazott Zilahon,
de nem tudjuk pontosan,
meddig volt ott és
kinél vendégeskedett.**

Károly következő állomáshelye Debrecenben volt, ahova 1714 novemberében érkezett. A Széchenyi utca 6. szám alatt lévő Postakocsi-állomáson és vendégfogadóban szállt meg. A ház 1690-ben épült, és Diószegi Sámuel egykori főbíró háza volt. Ebben az épületben működött hosszú ideig a város postahivatala. Mivel a svédek is protestánsok, igen szívélyes fogadtatásban részesült a királyi vendég. A hagyomány szerint a király ékes latinsággal társalgott és borozgatott a város szenátoraival, illetve professzoraival. Elégedetten jegyezte fel, hogy – abban a távoli városban – jól feleszerelt könyvtár áll rendelkezésre. A neves eseményt

domborműves emléktábla örökíti meg az épület falán.

Az emberfeletti kitartást igénylő útja során Károly 1714. november 17-én megpihent Pesten is, a mai Váci utca 47. alatt. Az esemény emlékét a házon elhelyezett, magyar és svéd nyelvű emléktábla őrzi. A pesti tartózkodás máig kézzelfogható emlékét Olofsson Placid atya, eredeti nevén Dr. Olofsson Károly őrizte. Placid atya őse ugyanis XII. Károly kíséretéhez tartozott, de hirtelenjött betegsége miatt nem tudta követni a királyt. Így Pesten maradt, családot alapított, mely család tagja volt a 2017. január 15-én elhunyt, köztisztviselő Placid atya. Mint tudjuk, Placid atya megjárta a szovjet gulágot, de ennek dacára töretlen derűvel tekintett vissza mártíromságba hajló életére.

XII. Károly egy különös egyéniség volt. Az ütközetek közti időt legszívesebben sakkozással töltötte el, kedvenc ellenfele pedig a hadügyminiszter volt. Ez a tény nagyon sok sakkfeladványszerzőt ihletett meg. A legismertebb feladványt Samuel Loyd írta meg, amelynek címe a *Mikor az ágyúgolyó eltalálja a sakktablát*. A legendás, otthon szinte sosem tartózkodó XII. Károly 1718-ban esett el egyik norvégiai hadjárata során. Emlékét a Stockholmi Operaház tőszomszédságában álló szobor őrzi. A szobor hadvezéri pózban ábrázolja Károlyt, és a legfényesebb győzelmének helyszínére, Narva felé mutat.

Gábos Orsolya, Préda András,
Weber Violetta

A Siculus Táncdalfesztivál

Írásunkban egy kevésbé ismert könnyűzenei eseményről, a *Siculus Táncdalfesztivál*ról írunk. Az 1970 és 1973 között évente megrendezett zenei eseményen kizárólag saját szerzeményekkel lehetett fellépni, a feldolgozásokat tiltották, ám a zenei műfaj nem volt megszabva. Négy fesztivál után az 1974. évit az akkori hatóságok már nem engedélyezték. 17 évi kihagyás után, 1990-ben a fesztivált újra megszervezték, ám anyagi források hiányában a sorozat ismét megszakadt. Az 1973. évi fesztiváltól 45 év telt el, amikor 2018-ban újraindult a sorozat. A *siculus* a székely név latin változata, egyértelmű tehát, hogy a helyszín Erdély, ezen belül pedig Székelyudvarhely.

A

kommunista diktatúra idején – ellentétben napjainkkal – a cenzúra nem fogadta el, illetve nem engedélyezte bármilyen zenei mű előadását. Erről Lőrincz Ildikóval, a mai fesztiválok szervezőjével beszélgettünk.

– Honnan származik a fesztivál ötlete? Ki álmodta meg, is mi volt az indíttatása?

– A hatvanas évekre már kialakultak a román szocialista kultúra alapjai, az összes művelődési tevékenységet az állam finanszírozta, ez egyben azt is jelentette, hogy a közművelődés teljes

egészt ellenőrzése alatt tartotta. Az 1968-as megyésítés után Székelyudvarhelyen is a város közművelődési életét a helyi pártbizottság propagandatitkára, egyben a Művelődési Ház igazgatója és a néptanács elnökhelyettese, a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) titkára irányította. A *Siculus Táncdalfesztivál* ötletét és megszervezésének jóváhagyását tehát a székelyudvarhelyi városi KISZ-titkár, Pakot József és a Művelődési Ház igazgatója, Csiszár Antal harcolta ki, és ők szervezték meg 1970-től az 1973. évi betiltásig négy alkalommal. Az ötletgazdák tehát az akkori Székelyudvarhely municípium KISZ-bizottsága és a helybeli ifjúsági klub vezetői. Ők voltak, akik 1970-ben, az első fesztivál szervezését megelőzően körbejárták Erdély nagyobb városait, megkeresték azokat, akik könnyűzenével is foglalkoztak, gyűjtötték a neveket és a véleményeket. Azokat az együttesek, énekeseket célozták meg a *Siculus Táncdalfesztivál* lelkes szervezői, amelyek/akik csak eredeti, erdélyi magyar szerzeménnyel dobogóra léphettek. Az volt a tervük, hogy nemcsak az előadó zenekarokat, hanem külön a dalokat is versenyeztessék. Ez adta a fesztivál eredetiségét, ez tette valódi erdélyi magyar fesztivállá. A szervezők az országos trendtől eltérően több stílus számára is lehetőséget biztosítottak, és ezeket külön kategóriáknak értékelték. Műfajilag három jelentősebb stílusirányzatot különítettek el: a folkot, a tánczenét és a beatet.

– Kik voltak a fellépők, kiket vagy kit kedvelt a legjobban a közönség?

– Főként azokat sorolnám fel, akiket az első négy fesztiválon díjaztak. 1970-ben a tizenegy bemutatkozó zenekarból

Siculus Táncdalfesztivál az 1970-es években. Kép: Marx József hagyatéka

Szakmai fórum a Siculus Fesztivál 2018-as kiadásán

a helyi Siculus együttes, a nagykárolyi Ifjúság együttes és a székelyudvarhelyi Szabó Edit részesültek díjazásban. 1971-ben a csíkszeredai Saepya, a nagyváradai Metropol, az aradi Ypsilon, a szatmári Rytmik együttesek is felléptek, a Siculus-díjat a nagyváradai Concorde, a szatmári Zephir, és a székelyudvarhelyi Silay Edit énekes kapták. 1972-ben nevezett be a legtöbb zenekar, a 18 fellépő dalaival az akkori állami lemezkiadó, az Electrecord nagylemezt adott ki, úgynevezett 33-as LP-t adott ki SICULUS '72 címmel. Ez volt az első olyan hazai magyar könnyűzenei lemez, amely már nemcsak szerelmes táncdalokat, hanem rockzenét (Metropol együttes) és akusztikus hangszerekkel kísért folkot (Búgócsiga, Józsa Erika és Horváth Károly folk-kettős) is tartalmazott, kizárólag eredeti, itthoni szerzeményeket. A fellépők és díjazottak közül megemlíteném a nagykárolyi Dianos-II-t, a marosvásárhelyi Lyra zenekart vagy a szatmári Zephirt, a szovátai Sympatia együttest, illetve a nagyváradai Metropolt. A Román Televízió magyar adása élőben közvetítette a fesztivált Boros Zoltán zenei szerkesztő jóvoltából, aki az első fesztivál óta felkarolta ezt a rendezvényt. 1973-ban 12 együttes, 14 szólista és 25 dalszerző mutatkozott be az egész országból, a legtöbbben Nagyváradról érkeztek. Ezen a fesztiválon a baróti Zakariás Attila szólista, a kolozsvári Győri László szólista, szerzeményéért Horváth Károly, a baróti Harmat együttes (Zakariás Erzsébet és Zakariás Attila), valamint a nagyváradai Metropol együttes részesült díjazásban. Ezeket az előadókat stúdióba hívta az országos televízió, felvételek készültek, így a zenekedvelők szélesebb körben is megismerhették dalaikat.

– A szervezők mi alapján választották ki a fellépőket, hányan neveztek be?

– A benevezés feltétele minden Siculus Táncdalfesztiválon a saját zenei szerzemény bemutatása volt. Magyar nyelvű dalokkal nevezhettek be az együttesek és egyéni előadók. 1971-től már volt előzsűrizés, tehát szakmai zsűri értékelt a beérkező dalokat, ez a szakmai zsűri állította fel a szakmai-minőségi mércét, ami alapján díjaztak. A fesztivál a fellépők számára ismertséget hozott, a közönség új zenekarokat ismerhetett meg, a díjazottak számára pedig rádió- és tévészerelési lehetőséget jelentett, ami akkoriban hatalmas elismerésnek bizonyult. A szakmában elismert zsűri értékelt a benevező együtteseket, a zeneszerzőket és az előadókat. A fellépők száma évről évre gyarapodott egészen a fesztivál betiltásáig.

1971-től már szakmai zsűri értékelt a beérkező dalokat, ez állította fel a szakmai-minőségi mércét, ami alapján díjaztak.

– Milyen volt a fesztivál fogadtatása a közönség körében?

– Akkoriban olyan egyedi erdélyi magyar kezdeményezés volt, amely egyrészt hatással volt a fiatalok zenei ízlésére, azt a jó irányba „terelte”, ugyanakkor megpezsdítette egy kisváros művelődési életét, ami talán a legnagyobb nyereség volt. Évről évre

egyre nagyobb népszerűségnek örvendett a székelyudvarhelyi fesztivál. Egy idő után a hatalom nem nézte jó szemmel a már-már nyugatias légkörű rendezvényt, és a megye propagandatikára 1974-ben rendszerellenesnek minősítette, és megszüntette, ezért volt az 1973-as az utolsó a múlt rendszerben. Ez sajnos, nagyon sok zenekar felbomlásához vezetett, de a legnagyobb veszteséget a romániai magyar könnyűzeneinek okozták.

– Miért kellett 17 évet várni az újraindulásig, és az 1973. évi fesztiváltól miért kellett összesen 45 esztendőnek eltelnie, hogy a sorozat újrainduljon?

– 1989 decembere előtt az akkori rendszer nyomása és szekeshálózati ellenőrzése nem tette lehetővé többé a Siculus Táncdalfesztivál megszervezését. Az egykori szervezőket félreállították tisztségükből, minden újabb hasonló kezdeményezést csírájában elfojtottak. 1990-ben, a rendszerváltást követően a Művelődési Ház akkori igazgatója, Sinka Ignác, aki maga is zenész volt, a frissen alakult városvezetést pár társával együtt könnyen meggyőzte, hogy folytatni kell azt, ami 1973-ban megszakadt. A fesztivált meghirdették, megszervezték, és helyi zenekar is szerepelt a fellépők közt: az Európa Hátsó Udvara díjat is nyert az 1990-es fesztiválon. Azonban a következő évben a helyi tanács pénzhányra hivatkozva már nem szavazta meg újra a Siculus Fesztivál megszervezését. Ami valamikor összefogással és jórészt önerőből működött, azt az „új világban” már nem tudták működtetni. Csak jóval később, 2018-ban sikerült újra feléleszteni a Siculus Fesztivált, folytatva a hetvenes években kialakult szellemiséget és igényességet. A folytatást a Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont akkori vezetője kezdeményezte, ennek az intézménynek az égisze alatt valósult meg a hatodik, a hetedik és a nyolcadik fesztivál sora, partnerségben az Udvarhelyszéki Ifjúsági Egyeztető Tanáccsal.

*

A fesztivál újraindulásáról Sinka Ignáccal beszélgettünk.

– Hogyan sikerült újraindítani 1990-ben a fesztivált?

– Akkoriban zenei szakirányító voltam, az volt az elképzelésem, hogy minden ugyanolyan legyen, mint '74-ben, amikor a hatósági tiltás miatt a sorozat megszakadt. A városvezetést nem kellett különösebben győzködni, mert

Pillanatkép a 2020-as Siculus Fesztivál nagyszínpadról

a régi társaság éppen akkor cserélődött le, és mindenki egyetértett azzal, hogy újra kellene indítani a fesztivált.

– Miért tiltották be '74-ben?

– Azért tiltották be, mert igen népszerű lett. Országos szinten hatalmas megmozdulást eredményezett, és félték tőle az akkori állambiztonsági szervek. Már a fesztivál elnevezése is vörös posztó volt abban az időben. Azt rebesgették, hogy a Siculus Táncdalfesztivál felülmúlta a Fekete-tenger pari Mamaián szervezett állami könnyűzenei találkozót, s hogy a székelyföldi eseménynek nagyobb volt a sikere, mint a tengerpartinak, utóbbi szervezőinek tehát szúrta a szemét.

– **Én ezt azért nem értem, mert ha ilyen népszerű volt a Siculus Táncdalfesztivál, akkor annak anyagi szempontból is eléggé kedvező volt a hatása.**

– Így van, de akkor ez nem számított.

– **Kiknek a segítségével sikerült az akkori indulás?**

– A legnagyobb segítséget Csiszár Antal nyújtotta, aki korábban a Siculus Táncdalfesztivál igazgatója volt. Pakot József KISZ-titkár is segített, neki köszönhetően közvetítette a Román Televízió bukaresti magyar adása a fesztivált.

– **Ön is zenész volt. Fellépett a fesztiválon? Milyen zenét játszott?**

– Együttesem nem volt. Énekeltem kórusban, népzene együttesben, népszínházban, különféle kabarékban könnyű zenei számokat énekeltem, tehát elismert

énekes voltam. Énekhangom révén feléphettem volna a fesztiválon, de nem tettem, mert a szervezéssel voltam elfoglalva. 1990-ben a fesztivált az *Európa Hát-só Udvara* nevű együttes nyerte meg. Voltak érdekességek is. Egy marosvásárhelyi zenekar vezetője 1990-ben olyan könnyűzenei számmal nevezett be, amivel 1974-ben is jelentkeztek, de az akkori eseményt a hatóságok nem engedélyezték. A dalt 1974-től 1990-ig a fiókban tartotta, amikor újra elküldte a fesztiválra. A másik érdekesség az volt, amikor meghívtuk a testvérvárosunk, Békéscsaba egyik híres rockzenekarát. A srácok el is indultak, teljes felszereléssel, de a határon nem engedték át az erősítőket, a hangszórókat, amiket ott kellett hagyniuk. Megérkeztek gyakorlatilag üres kézzel, zenszámok nélkül, de itt, Udvarhelyen a zenekarok a sajátjukból összeadták azt, amire szükség volt, és a csabaiak azzal koncerteztek meghívottként, versenyen kívül a fesztiválon. A másik emlékezetes élmény az volt, amikor a '70-es években a Siculus Táncdalfesztiválnak is köszönhetően ismertté és elismertté vált előadók közül Kisfalusi Bálint – a szatmárnémeti színház később Magyarországra kitelepített színművésze – a meghívásunkra eljött Székelyudvarhelyre, és gyönyörű vers-összeállítással kedveskedett a helyszínt zsúfolásig megtöltő közönségnek. Előadásának az volt a címe, hogy: *Főhajtás az itt maradtoknak*. Senki sem tudta, hogy nem zenével fog fellépni. Valószínűleg soha nem tudta feldolgozni, hogy kitelepedett, s ezzel a műsorral róttá le az erdélyi közönség iránti „adósságát”. A másik érdekesség és szerintem nagyszerű dolog az volt, hogy a zsűribe nagyjából

ugyanazokat az embereket hívtam meg, akik a hetvenes évek fesztiváljain is ott voltak: Pakot Józsefet, Gyarmathy Pált, a tanítóképző zenetanárát, a kitűnő zenészt és zeneszerzőt, Kaisler Lászlót, aki a fesztivál himnuszát írta a '70-es években. Itt volt Boros Zoltán, a Román Televízió bukaresti magyar adásának az akkori főszerkesztője, Borbély Zoltán, a Marosvásárhelyi Rádió szerkesztője. Ők mind zsűritagok voltak. Úgy emlékszem, Baán Miklóst is elhívtam, ő is nagyon sokat zenélt, udvarhelyi zenetanár volt. Ezt az egy fesztivált sikerült megszervezni 1990-ben, aztán visszakerültem a tanügyi pályára. A következő fesztiválra is megérkeztek a benevezések, de Művelődési Ház akkori vezetője pénzühiány miatt visszamondta az eseményt, amit csak 2018-ban sikerült újraindítani.

A Siculus Táncdalfesztivál néhány jellemzője

Elmondhatjuk, hogy ahány fesztivál létezik, annyiféle a szervezés és a kivitelezés. A fesztivál viszont nemcsak az 1970-es években számított egyedinek, különlegesnek, hanem mai szemmel tekintve sem mindennapi. A fesztivál ugyanis nem pusztán egy zenei rendezvény, hanem tehetségkutató is egyben. Számos feltörekvő erdélyi zenekar hírnevét alapozta meg, sokan a fesztivált követően váltak ismertté, népszerűvé a zenei berkekben.

A Siculus Táncdalfesztivál már az 1970-es években nem pusztán egy zenei rendezvény volt, hanem tehetségkutató is egyben.

Az is érdekes, hogy a fesztiválon fellépő előadók nem maguktól jelentkeztek, hanem megkeresték őket: szerepeljenek az eseményen. Ez ritkaságnak tekinthető napjainkban is, amennyiben gyakorlatilag ismeretlen előadókról van szó.

A fesztivál megrendezésének körülményei sem mindennapiak. Az 1989 előtti, kommunista rendszer erősen akadályozta a fesztivál létrejöttét, komoly munka előzte meg annak jóváhagyását. A Siculus Táncdalfesztivál későbbi betiltása jól mutatja, mennyire ment szembe az elképzelés az akkori rendszerrel.

A mindenkori szervezők a fesztivál koncepcióján az idő múlásával nem változtattak, hanem igyekeztek megőrizni az eredeti alapállást. Ezt jól

A 2020-as kiadás zsűrije

mutatja az is, hogy sok évvel később is igyekeztek fesztivál eredeti arculatát visszahozni.

Zenei rendezvények, fesztiválok esetén gyakran találkozhatunk különböző szabályokkal, amelyeknek a betartása feltételezi a részvételt. A *Siculus Táncdalfesztiválon* való részvétel is szabályokhoz kötött, amelyek igazán egyedinek számítanak, és az 1970-es években is kimondottan annak számítottak. A kizárólag magyar nyelvű produkciók teljes mértékben rendhagyóak voltak, az előzsűrizés és a szakmai zsűri sem számít mindennaposnak még napjainkban sem.

A legegységibb vonásként a folk, a tánczene és a beat különválasztásával a különböző műfajokat nem versenyeztették egymással.

Talán a legegységibb vonása a fesztiválnak az a stílusirányzatok elkülönítése. A folk, a tánczene és a beat különválasztásával és azok külön értékelésével a különböző műfajokat nem versenyeztették egymással, így nem eshetett meg, hogy azonos szempontok szerint értékelték teljes mértékben eltérő produkciókat. Ez a székelyföldi esemény tekintetében nemcsak régen bizonyult egyedinek, hanem napjainkban is az. A fellépőknek így sokkal nagyobb esélye volt hírnévre, elismertségre szert tenni, mint azokon a mai fesztiválokon, amelyekben a fellépők nincsenek kategóriákra osztva.

A Siculus Fesztivál mai jelentősége

A *Siculus Fesztivál* mai fontossága abban áll, hogy utat és lehetőséget nyitott az erdélyi magyarság számára olyan kulturális esemény meghonosítására, amelyre a korábbiakban az akkori román politikai rendszerben nemigen volt példa. Az akkori politikai rendszer különösen fontosnak tartotta a nemzeti kisebbségek erőszakos asszimilálását, így az ott élő magyarság tekintetében is a kulturális örökség megőrzésére irányuló legkisebb ellenállást is büntették. Az 1970-es évekbeli Romániában a közmédiát és a művelődési lehetőségeket államilag felügyelték, csak az akkori vezetés által elfogadott és támogatott tevékenység kaphatott teret a megjelenésre, a bemutatásra, kulturális eseményeket is ennek figyelembevételével lehetett megtartani, szervezni.

A *Siculus Fesztivál* erősítette az igényt, hogy szükség van a magyar nyelvű dalok írására. Ez az együvé tartozás érzését erősíthette és erősíti ma is, hiszen bármely kisebbségben élő közösség számára fontos saját hagyományainak, kulturális értékeinek, anyanyelvének megtartása és továbbörökítése a következő nemzedék számára. Tevékenységükkel tudatosították az anyanyelv megőrzésének fontosságát.

Bár a rendezvényt hatósági beavatkozás nyomán hosszú ideig nem tarthatták meg, a rendszerváltás utáni új viszonyok ismét teret adtak a fesztivál megszervezésére. 2018-ban indult újra a *Siculus Fesztivál* sorozata, azzal a szándékkal, hogy jövőbeni megtartását állandósítsa. Ez annyira komoly törekvésnek bizonyult, hogy

2020-ban, a kialakult világjárvány közepette is megszervezték, természetesen az egészségügyi szabályok betartásával.

A rendszerváltást követő mai politikai rendszer már szabadságot és lehetőséget ad a Siculushoz hasonló jellegű fesztiválok megtartására, szervezésére. Más, hasonló értéket képviselő tehetségkutató versenyek is megjelenhettek, így például Romániában népszerűvé vált a *Legszebb Erdélyi Magyar Dal* elnevezésű, szintén zenei tehetségkutató verseny is. A *LEMD* számára fontossá vált, hogy a kisebb jellegű tehetségkutató versenyek mellett egy olyan, Erdély egész területét lefedő lehetőséget teremtsen, ahol minél több magyar nyelvű zenei alkotás képviseltesse magát, és lehetőséget teremtsenek a tehésegzenészek és zenekarok közönség előtti bemutatkozására. Ilyen jellegű tevékenységet folytat az *Öröm a zene!* tehetségkutató kezdeményezés is. Mindezek folytatják, sőt kibővítik, kiegészítik a Siculus által megkezdett kezdeményezést.

Mind a megújult és újjászületett *Siculus Fesztivál*, mind a *LEMD* tehetségkutató versenyek megtartották azt is, hogy az eredeti *Siculus Táncdalfesztivál*hoz hasonlóan a versenyeken különféle zenei kategóriák képviselhetik magukat, mégpedig szakavatott zsűri előtt.

Szép és példaértékű, követendő kezdeményezésnek tartható egy *Siculus Fesztivál* létrehozása mind kulturális értékében, mind pedig tehetségtámogató jellegében is.

A *Siculus Fesztivál*ról már egész irodalom született, ezek közé tartozik Demeter Csanád *Kultúrkombinát* című kötete, amelyben a szerző egész fejezetet szentelt a székelyudvarhelyi könnyűzenei eseménynek.

Források:

Kovács László: A *Siculus táncdalfesztivál*
https://beatkorszak.blog.hu/2019/08/11/a_siculus_tancdalfesztival?fbclid=IwAR3XlMdRS287CW07DO9YZg0Sb_rdmOhVl8WE_ObNi5GTcaoLp1OS4J8NSOE
Ismerkedj meg a fesztivál történelmével!
https://siculusfesztival.com/tortenelem/?fbclid=IwAR2YI8y12k5yzu-pKLRT1uLN8r_yfgnJ0TrXC1ck2vVwFm5VgUL3EWaZ2iQ
 Erdély legszebb magyar dalát keresik
<https://www.maszol.ro/index.php/kultura/132120-erdely-legszebb-magyar-dalat-keresik>

(A dolgozat Kritikai gondolkodás és művészet szaktantárgyvizsgára készült.)

Suba László |

A posztmodern művészetről néhány sorban

A posztmodern kifejezéssel gyakran találkoztam olvasmányaim során, ezért elhatároztam, hogy tanulmányozni fogom azt az elméletet, amely korunk képzőművészetére is vonatkozik. Háttérben olyan gondolatokat találtam, hogy a tudomány és technika nem oldotta meg az emberiség nagy gondjait. Példá erre a II. világháború, a holokauszt vagy napjaink egyik legsúlyosabb problémája, a világméretű környezetszennyezés.

A 20. század közepétől kezdődően az európai és amerikai filozófusok, írók bírálják a profitorientált társadalmat, úgy gondolják, hogy a művészet hozzájárulhat az életszemlélet megváltozásához. A művészetben ötvöződik a konkrét és az eszme, az élet és a róla alkotott gondolatok világa. A művész nem elégedhet meg formai, esztétikai játékokkal, mert annál többet várnak a művésztől.

A magyar nyelvű irodalomban említik Eszterházy Pétert író, Szilágyi Domokos költőt, akik új irányt képviseltek. De elmondhatjuk, hogy rajtuk kívül mások is új utakat kerestek. Idézeteket használtak más íróktól, kombinálták a dokumentumot a fikcióval, nagyobb teret engedtek az egyéniségnek. Jellemző, hogy kerülnek az ideológiákat, a nagy elbeszéléseket, inkább kisebb témákra figyelnek, teret kap a Freud indította pszichoanalízis. Gyakori az ironia, a groteszk és az abszurd felhasználása, például Eugène Ionescu drámáiban (ilyen az *Orrszarvú*), a román-francia származású író ugyanis fontosnak tartja a képzelet szerepét az alkotásban. Posztmodern alkotásnak tartják Umberto Eco *A rózsza neve* című regényét, amelyet sikeresen megfilmesítettek. A zene terén az eklektika jellemzővé vált, elindult az elektronikus zene, és olyan kísérletekkel találkozunk, mint például a zenés színház. A továbbiakban szétnevezek a képzőművészet berkeiben is, felhasználva művésztörténeti ismereteimet.

A képzőművészetben a modernség jól megmutatkozott a 19. század utolsó harmadában az impresszionizmussal, amely felkavarta a vizeket új színvilágával és a közvetlen környezetábrázolásával. Ezután jött a többi modern stílus, az expresszionizmus, a kubizmus, a konstruktivizmus, a szürrealizmus, illetve más irányzatok. Ez nagyjából a 20. század közepéig tartott, amikor egyesek a művészet végéről beszéltek. Emlegették a múzeumok bezárását is. Ezután már nem stílusokról beszélünk, hanem irányzatokról, csoportosulásokról. Megjelent az installáció, a performansz, amelyek közelebb akarták vinni a képzőművészetet az élethez. Itt tárgyak csoportosításával találkozunk, vagy az élő emberi test kifejezési lehetőségeinek felhasználásával. Ezeket filmen lehetett rögzíteni, mert sokszor külső térben vagy tájban valósulnak meg. A filozófusok, mint Martin

Kolozsi Tibor: A múzsával

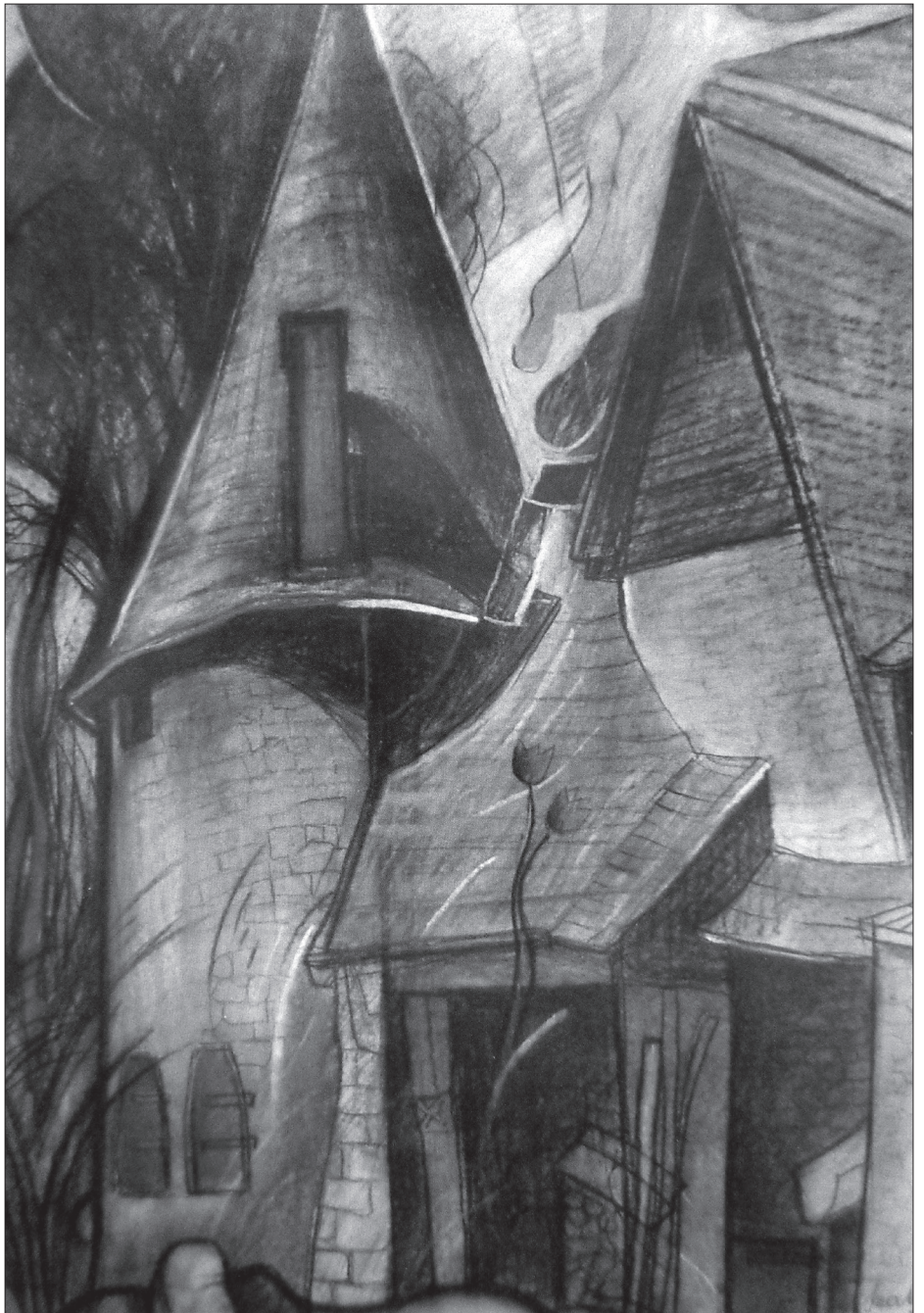
Heidegger, Karl Jaspers világosan fogalmaznak, amikor azt állítják, hogy a művész mélybe néz, és felszínre hozza az igazságot. Így a művészet a megismerés eszközévé válhat. Heller Ágnes úgy jellemzi a posztmodernizmust, mint a modernség öntudata. Tehát a posztmodern művészek felhasználják elődjeik eredményeit a művészet terén, de egyben a világról alkotott véleményüket is ki akarják fejezni, ami hiányolható a modern művészetben.

Ha megtekintünk egy megyei képzőművészeti kiállítást, azt tapasztaljuk, hogy eklektikus, azaz nem találunk azonos stílusú munkákat. A művészek egyénisége érvényesül a realiztikus munkáktól az absztraktokig. A sikerültebb munkákban megtalálható az a törekvés, hogy a látható dolgok mögött közöljenek valamit a művész gondolataiból. Beszélhetünk az alkotások többértelműségéről is. Ha tájképről vagy virágcsendéletről van szó, akkor is a művész színeivel, vonalaival, foltjaival képes hozzáadni valami többletet. Elmondhatjuk, ahogyan egy művész, Ad Reinhardt fogalmazott: nem az az érdekes, amit a képen látunk, hanem amit általa. Napjainkban egyre többet használnak a kortárs művészet megnevezést is, ami a 21. század művészetét is jelenti.

Ha megtekintünk egy megyei képzőművészeti kiállítást, azt tapasztaljuk, hogy eklektikus, azaz nem találunk azonos stílusú munkákat.

A posztmodern korban az építészet is látványos változásokon ment át. A funkció erőltetésével szemben teret nyertek az esztétikai szempontok, a díszítések is. A szabályos kubista épületek helyett – amit a Bauhaus-iskola kezdeményezett – új formai élményekkel létrehozott épületek születtek. Dekonstruktivista építészeiről beszélünk, amelynek egyik képviselője Frank Gehry, aki a bilbaói Guggenheim Múzeumot építette. Ezek szerint az építész régi épületek elemeinek felhasználásával alkot újat. Nálunk egy sajátos, organikus építészeiről beszélhetünk, amelynek jeles képviselője Makovecz Imre, aki a magyar népi építészetből ihletődött.

Néhány alkotást is szeretnék bemutatni, hogy lássuk, mennyiben mutatnak posztmodern jellegzetességeket. Lészai Bordy Margit *Terra* című festménye (a hátsó borítón – szerk. megj.)

Szabó Vilmos: Varjúvár

a részletek teljes kihagyásával a földre és a napra koncentrálnak. Így a föld a teljes nagyságával a tudatunkba kerül, és önkéntelen kérdéseket vet föl. Mi lesz veled, anyabolygó? Szabó Vilmosnak még láttam más munkáit is, amelyek a zso-boki művésztáborban készültek. Ezekben örökségünk jelenik meg, épületek és használati tárgyak. Jelen esetben a Varjúvár Kós Károly építész nevezetes épülete, amit Kalotaszegen épített a maga számára. Szabó Vilmos képein – ahogyan a fenti alkotáson is – erővonalakat épít ki, ezzel a módszerrel a képei belső erővel rendelkeznek, amit a néző felé is közvetít. Kolozsi Tibor szobrász módszere

a kevéssel sokat mondani. A *múzsával* című munkája bronzból készült, ami lehetővé teszi a részletes, finoman kidolgozott felületeket. Két arcból vannak összeillesztve a részek, amelyek a nő és férfi kapcsolatát szimbolizálják.

Ezek a művek az utóbbi évek kiállításain szerepeltek. Anélkül, hogy nagyon részletesen elemezném ezeket az alkotásokat, látható a művészek törekvése, hogy egyszerű látványnál többet adjanak. De ez a posztmodern szellem jelen van a többi művész munkáiban is. Ezért én is azt gondolom, hogy a művészeknek lehet és kell is szavuk legyen munkáik révén az életminőség javításában.

Csortán Ferenc

Új könyv kükküllővidéki műemlékekről

römmel fedeztem fel és vettem kézbe a könyvet.* Megjelenésében emlékeztetett a Thames and Hudson könyvkiadó puhafedelű, gyönyörű tipográfiájú, szép papírra nyomott művészeti könyveire, amelyeket tán fél évszázaddal ezelőtt láthattam és olvashattam először, egy utólag visszapillantva elég rejtélyes nyugat-európai könyvajándékozási akció során (akik a '60-as évek végén voltak egyetemi hallgatók Kolozsváron, emlékezhetnek erre). Színes fedelén a berethalmi evangélikus templom késő gótikus boltozata, alatta a neogót orgonaszekrény felső része. A román nyelvű könyv címe azt ígéri, hogy a Kükküllők völgyének középkori műemlékeit mutatja be. Ambiciózus szándék egy ekkora kötetecske részéről – gondoltam, ez csak valamiféle vázlat lehet. Átlapoztam, majd alaposan el is olvastam, és így a helyére került a könyv és üzenete.

A román nyelvű könyv címe azt ígéri, hogy a Kükküllők völgyének középkori műemlékeit mutatja be. Alaposan elolvastam, és így a helyére került a könyv és üzenete.

Kezdődik egy bevezetővel, ami azonban nem „bevezetést” ígér, hanem egy útikalauzt (ha már az a címe, hogy „útvonalak”). A fejezet – szerencsére – nem csak az, bár éppenséggel szerepel benne egy térkép is a tárgyalt műemlékek lelőhelyeivel, és még kettő az azokhoz vezető utakkal. És ezt a dimenziót valósítja meg mindegyik bemutatott településen a templom postacíme, gondnokának a neve és telefonszáma). De egy nagyon jó történelmi felvezetés, két hasznos térképpel a középkori Erdély közigazgatási és egyházi földrajzával, valamint egy hét oldalba sűrített erdélyi, illetve erdélyi szász történelmi kronológiával.

Aztán kiderül az is, hogy a könyv 15 templomot mutat be – márpedig „a Kükküllők völgyében” bizony ennél sokkal nagyobb a műemlékek száma. Majd az is, hogy a bemutatott templomok mind a Nagy-Kükküllő vagy mellékvizei völgyeiben állnak, a Kis-Kükküllő völgye pedig hiányzik – pedig abban is sok az értékes műemléképület.

Miután recenzius kidohogta magát, következtek az örömök.

A könyvben tárgyalt 15 településből a két szélső Segesvár és Medgyes (két középkori „szász szék” központja), közrefogják a sorban következő többi 13 települést és templomaikat: Darlac (Durrles, Dârlos), Kükküllőalmás (egykor Szászalmás, Almen, Alma), Somogyom (Schmiegen, Şmig), Körös (Kirtsch, Curciu), Bogács (Bogeschorf, Băgaciu), Ecel (Hetzeldorf, Aţel), Baráthely (Pretai, Braţteiu), Berethalom (Birtihalm, Biertan), Almakerék (Malmkrog, Mălâncrav), Szászivánfalva (Eibesdorf, Ighişu Nou), Nemes (Niemesch, Nemşa), Szászmuzsna (Meschen, Moşna), Riomfalva (Reichesdorf, Richiş). Ezek közül a kiegyezés, illetve az 1876-os magyarországi közigazgatási reform előtt, a középkor óta, Darlac, Bogács, Ecel, Baráthely, Berethalom, Szászivánfalva, Nemes, Muzsna és Riomfalva Medgyes-székhez tartoztak, Almás, Somogyom és Körös Kükküllő vármegyéhez, és Almakerék Felső-Fehér vármegyéhez. Ez utóbbi vármegyékben levő falvakban a középkorban (szász) jobbágyok és (magyar, illetve elmagyarosodott) nemesek, míg a szász székek településeiben szabad szász közösségek éltek. (A román etnikum jelenlétére utaló jelek későbbiek).

A könyv e falvak és templomaik bemutatása mellett tárgyalja a két várost, megismerjük ezek történetét, a két-két (gótikus) reprezentatív templomot (a segesvári Hegyi-templom és az egykori domonkos templom, és a medgyesi Szent Margit-plébániatemplom és a ferences templom és kolostor) és azok művészettörténeti értékeit, a többi templomot és műemlék-épületet, a város-erődítményeket, valamint az ezekkel kapcsolatos műtárgy-restaurálási tevékenységeket is. Jelentősek a két nagy templomban őrzött 15–16. századi oltárok és egyéb művészi famunkák,

A berethalmi 15. századi erődtemplom, a Világörökség része. Kép: Wikipédia

amelyeket a funkciójukat veszített környékbeli templomokból hoztak be.

Mielőtt „beljebb lépnénk” a könyvbe, jelezzük annak néhány anyagi-tárgyi aspektusát: a kiadó egy ACS (Art Conservation Support) nevű szakmai szervezet, ami kb. tíz évvel ezelőtt jött létre Bukarestben. Egyik igen fontos vállalt feladatát, a művészettörténet, a műemlékvédelem és a műtárgy-restaurálás támogatását jó szakkönyvek kiadása révén a szintén ACS nevet viselő könyvkiadó valósítja meg – eddig másfél tucatnyi kiadványuk van, a nagyközönség, a szakemberek és a gyermekek számára kiadott sorozatokban. Egyik ilyen, a nagyközönségnek szánt sorozatuk neve a *Vetre de lumină* (fordítható „a fény tűzhelyeinek” vagy „otthonainak”). E sorozatban, hasonló tipográfiájú kötetekben eddig Bukovina (a hajdani Moldvai Fejedelemség északi része), és Olténia (a középkori Szörényi Bánság, Havasalföld nyugati része) műemléképületeinek a bemutatására került sor, majd – 2018-ban – megjelent a kezünkben tartott kötet, ami tulajdonképpen csak kóstoló Erdélyből, és azon belül a szász örökségből. Hogy felmérjük a vállalkozást: a 415 oldalon több mint 700 színes fénykép ad fogalmat ennek az örökségnek a 15 templomban fennmaradt látványairól-látványairól. A kolofonoldalon jelzett logók szerint a könyv megvalósításában részt vállalt a romladozó fülelkei (Feldorf, Filitelnic, Balavásár közsé) templomerődben nemrég létrejött

Monumenta Transsylvaniae Műhely Fülelke, a bukaresti CERECs ART Kft. építőipari kisvállalat, valamint a romániai Nemzeti Kulturális Alap.

A szerzők: Dragoș Gh. Năstăsoiu, a CEU-n tanult és doktorált művészettörténész, ő írt az épületekről, történetükről és mellékleteikről; Kiss Lóránd, marosvásárhelyi falkép-restaurátor; valamint Mihály Ferenc szovátai faműtárgy-restaurátor; ők a bemutatott falképek, illetve a templomokban fennmaradt középkori oltárok, bútorok, ajtók restaurálásáról, sajátos problémáiról írtak.

A bemutatott templomok természetesen különböznek egymástól, építésük ideje, stílusuk, méreteik szerint, s e szempontokhoz ma sajnálatosan hozzájárul állapotuk különbözősége – amit történetük, az egész erdélyi szász népcsoport legújabbkori története határoz meg –, azaz az őket létrehozó és használó-fenntartó közösségek eltűnése, elvándorlása. Mai állapotuk veszélyeztetett voltára utal pl. a völci (Wölz, Velt, Medgyes közelében) szentélyboltozat beomlása (2003) vagy a barcasági Veresmart (Rotbach, Rotbav) templomtornyának leomlása 2016-ban.

Mint tudjuk, a szászok katolikus keresztényekként települtek be valamikor a 12. századtól, majd, a 16. század folyamán, a reformáció hatására túlnyomó többségük evangélikus lett. Első templomaik román stílusban épültek, általában háromhajós bazilikaként, majd, településeik fejlődése,

növekedése – és gazdagodása – során e templomok kiegészültek vagy átépültek, a 14–16. századok folyamán, gótikus stílusban. Igen gyakran a belső, sőt a külső falfelületeket falképekkel díszítették, amelyek, az oltárokhoz hasonlóan, az írástudatlan hívők számára bemutatták, illusztrálták a vallásos hitük számára legfontosabb tudnivalókat: a Bibliában megírt Szent Történeteket, a Teremtés, a Megváltás, a Feltámadás eseményeit, a Megváltó, a Szűzanya valamint a hívők által tisztelt szentek életének és szenvedéseinek sarkalatos pillanatait. A 16. század folyamán Közép-Európában is végbe ment a reformáció, sok, addig katolikus templomot azután protestáns (evangélikus, református, unitárius) liturgia előírásai szerint használtak – ami sok helyen a régi falképek és oltárok megsemmisítéséhez vezetett. Az evangélikus (lutheri) templomhasználat nem volt oly gyökeresen ellentétes a katolikus örökséggel, ez magyarázza, hogy könyvünkben oly sok, reformáció előtti falképet és oltárt láthatunk.

A vizsgált vidéken fennmaradt középkori oltárokból a korabeli festőművészet csúcspontjai valósultak meg.

A könyv legérdekesebb újdonsága a legnagyobb részt 1989 után felfedezett falképek nagy száma. Ezek feltárása, rögzítése, alkalmasint restaurálása azóta is folyik. Meglepetésszámba megy a napvilágra került számos Szent László-képsor – lévén, hogy eddig az volt a szakemberek véleménye, hogy a szászok nem kedvelték e szentet.

A vizsgált vidéken fennmaradt középkori (14–16. századi) oltárokból a korabeli festőművészet csúcspontjai valósultak meg. Közöttük jópár szárnyasoltár, nyitható-csukható ajtókkal, közepükben díszes szekrényszerű fülke, benne szobrokkal (ilyen oltárszobor volt a csíksomlyói Mária-„kegyszobor”). A könyvben bemutatott templomok más berendezéseket, műtárgyakat is megőriztek: több templom déli szentélyfalában falba mélyesztett ülőfülke maradt fenn (nem egy esetben díszes falfestéssel), ezzel átellenben gyakoriak a szentségtartó fülkék, akár egyszerűbb, falba mélyesztett, de kőfaragványokkal díszített, akár különálló, magas, díszes gótikus tornyot képező

A szászmuuzsnai erődtemplom. Deák Zsolt fényképe. Forrás: Wikipédia

változatban. Sok helyen felmaradtak ezeknek a középkori eredetű, vasból aprólékosan kovácsolt rácsajtócskái. Több templomban megmaradt a szentély északi fala mellett a középkori egy vagy kétszintes sekrestye, belsejében régi bútorzattal, esetleg kőből faragott késő gótikus kő ajtókerettel, illetve a fa ajtószárny komplex zárral, kovácsoltvas megerősítéssel.

Külön tárgycsoportot képeznek a falhoz simuló, szintén a 15–17. században készült nagyméretű stallumok (padok). Ezek faragott, intarziával díszített mellvédje, háta, mennyezete a hajdani asztalosmesterek művészetéről vallanak. Egyesek még eredeti helyükön találhatóak, másokat begyűjtötték a segesvári vagy medgyesi plebániatemplomokba. A korabeli famegmunkálás művészi színvonaláról árulkodnak a bejárati és belső ajtók többszínű intarziás díszítményei, címeri is. A templomi bútorok a reformáció után, az Erdélyi Fejedelemség évtizedeiben is módosultak, „fejlődtek”, akkor jelentek meg a templomi ülőpadok, esetleg az azokat létrehozó – és azokban ülő – céhek jelvényeivel. Gyakoriak a templomi zászlók (esetleg céhzászlók), valamint a kereskedők ajándékként megjelenő, értékes török szőnyegek.

Egyedülálló a somogyomi és a szászivánfalvi templom szentélyében, az ablak mérművei-faragott kőfaragványai között megmaradt színes üvegbetétek.

A mellékletek között említjük meg az erdélyi szász városokban öntött középkori harangokat, díszes bronz keresztelődmedencéket.

A korábbi szószekeket gótikus stílusban faragták, kőből (pl. Berethalom és Muuzsna), majd a reformáció utáni századokban a fából készült oltár, szószek-mellvéd és -korona a barokk stílus térhódításáról vall. A templomok orgonái 18. vagy gyakrabban 19. századiak, ez utóbbi esetben a fából készült orgonaszekrény klasszicista stílusú.

Művészi, kőből faragott domborművű sírkövek őrzik egyik-másik templomban vagy toronyban egy 16–17. századi püspök, tudós vagy birtokos nemes emlékét. De a gyászt és az emlékezést szolgálják a néhány templom belsejében falra függesztett, fából és papírból készült, díszes, barokk stílusú „epitáfiumok”, jó emlékü papok életrajzi adataival, megrendült hangú, több strófás emlékversekkel.

De e templomok fél évezredes története folyamán sor került más, változást előidéző eseményekre is: 1396, a nikápolyi csata után egyre gyakoribbak lettek az oszmán hadak betörései, majd hódításai a Duna-medencében. Ennek sajátos, építészeti következménye volt a szabad szász és székely közösségekben a település legnagyobb, legerősebb épületének, a templomnak kisebb-nagyobb átépítése, megerősítése, erődde való átépítése – e jelenséget megannyi kutatás és könyv dokumentálja. E hibrid épületcsoportoknak

még az elnevezése is problémákat vet fel (templomerőd vagy vártemplom?) Van, ahol a templom érintetlen, de körülötte akár két-három falgyűrű és több torony védi, és van, ahol a templom testét alakították-módosították, olyannyira, hogy szinte rá sem ismerhetni eredeti funkciójára... Erdélyben legalább 200-ra tehető a számuk. A könyvben tárgyalt 15 templomból 11-nek volt erődítménye, közöttük a több kerítőfalú medgyesi, muuzsnai és berethalmi ma is ép – és lenyűgöző látvány (a berethalmi együttes, valamint Segesvár történelmi városközpontja szerepelnek az UNESCO világörökségi jegyzékben).

A könyv imponálóan érdekes és információgazdag – e kvalitások semlegesíthetnék esetleges hiányérzetünket. De mégis szóvá tesszük, hogy jópár olyan művészettörténeti szakszó van a könyvben, amelyeket a legtöbb potenciális olvasó nem ismer, nem ért (recenzens többnek próbált utánanézni művészettörténeti szótárakban, sikertelenül). Abban a reményben, hogy a könyvet még kiadják a jövőben, célszerű lenne kiegészíteni egy glosszáriummal, szómagyarozattal – hiszen, mint említettük, a nagyközönségnek szánt sorozatban jelent meg.

* *Năstăsoiu Dragoș Gh., Mihály, Ferenc, Kiss, Lóránd: Monumente Medievale de pe Valea Târnavelor (magy. ford.: Középkori műemlékek a Küküllők völgyében), București, 2018.*

P. Buzogány Árpád

Új könyv a Sóvidékről

Ú

jabb könyve jelent meg dr. Barabás László néprajzkutatónak, főiskolai tanárnak *Szikonyország eltűnőben?* címmel. A néprajzi tanulmányokat, közléseket tartalmazó, ötszáz oldal meghaladó terjedelmű kötetet a székelyudvarhelyi székhelyű művelődési intézet, a Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont adta ki.

Hol van Szikonyország, amiről ez a kiadvány szól? Sóvidék néven ismerjük inkább, és a parajdi származású szerző szülőföldje. Az egykori Udvarhelyszék és Marosszék, ma Hargita és Maros megye határán fekszik, legismertebb települései Korond nagyközség és Szováta város, Parajd, illetve Alsó- és Felsősfalva, Atyha, Pálpataka, Fenyőkút, Siklód, Szakadát, Illyésmező és Sóvárad tartozik ide.

A szerző szó szerint belenőtt ennek a vidéknek a valóságába, gyermekkorától ismeri szokásait, néphagyományait, az utóbbi évtizedekben pedig terepbejárásai során figyelemmel követte a változásokat is. Ezekkel kapcsolatos néprajzi gyűjtéseit és a sajtóban megjelent

közléseit (a nyolcvanas években közölt írásait is) olvashatjuk ebben a könyvben. A bevezetőben a szerző így fogalmaz: „Szikonyország »terményének« vélem magamat is, éppúgy, mint nemzedéktársaimat, az előttünk járó nemzedékeket, utódainkat és azokat is, akik e könyv lapjain megjelennek. Minden nemzedéki újítás és szakítás ellenére létezik összekötő láncszem az egymást követő generációk között. Az egyik összekötő kapocs éppen a változó hagyomány, amelyben minden nemzedék felfedezheti és megtalálhatja önmagát.”

A közelmúltba, az ünnepek szokásaiba, Sóvidék népművészetébe, kézművészségébe enged beleszólni a kiadvány, egy mára már eltűnőfélben lévő valóságot, népi kultúrát dokumentál és értelmez. Erre utal alcíme is: *Életmód és mentalitás, népszokás és játék Sóvidéken.*

Rapsóné hintóján (*Táj és népe*) címmel a vidéket mutatja be a szerző. Mesterekről és mesteremberekről szól a következő fejezet (*Hegedűért székelykaput*). *Hol lesz megállásom?* címmel foglalták

Szikonyországot Sóvidék néven ismerjük inkább. Az egykori Udvarhelyszék és Marosszék, ma Hargita és Maros megye határán fekszik.

Barabás László könyve bemutatójának közönsége, zenél a Nyíretytű zenekar

Balázs László új könyvét dedikálja. Balázs Ödön felvételei

egybe a társadalomnéprajzi témájú írásokat. Legterjedelmesebb rész (*Aki-
ket fog a figura*) a lakodalom, téli munkaszokások, farsangtemetés, húsvéti zöldágtetés és hajnalozás, pünkösdi királynézás és hesspávázás, szüreti bál, karácsonyi ünnepekör népszokásainak bemutatását tartalmazza. A kötetet záró fejezetben (*Felelj, ha kérdeznek!*) a szülőföldre kötődés vallomásos beszélgetéseit olvashatjuk.

Szuszékkészítés, kerekesség, kapufaragás, harisnyaszabás – ezek a főbb témák a kézművességgel kapcsolatban. De aki saját települése kalendarisztikus szokásait szeretné számba venni, mintaként követheti a Siklódról lejegyzetteket. A betlehemezésnek a sóvidéki változatai is bizonyítják, akár egy szűkebb tájegységen is milyen változatos hagyományok éltek, élnek.

A szerző szellemi szekerességnek nevezi saját életútját. E szekerességre otthonról tarisznyálták, ezért is érthető, hogy ez a könyv minden tekintetben csak a Sóvidékre szorítkozik. Holott más tekintetben (és más kiadványaiban) egy-egy témát fél erdélynyi vonatkozásban tárgyal, vizsgál. Volt azonban korábban is kivétel, hiszen a *Forog az esztendő kereke* (Marosvásárhely, 1998) című kötetének alcíme is jelzi ezt: *Sóvidéki népszokások*.

A kiadvány egyik erénye a közérthetőség, a szerző nem a tudományos szakirodalom sok esetben idegen eredetű szakkifejezéseit részesíti előnyben, hanem inkább a köznyelvi kifejezéseket. Újság- és szépírói erényei is megcsillannak az olvasmányos leírásokban, és a sajátosan újságírói oknyomozás érvényesítése is minden esetben az olvasó tetszésére szolgál.

A kiadvány közérthető. A szerző a tudományos szakkifejezések helyett a köznyelvet részesíti előnyben.

A felhasznált képanyag vonzóvá teszi a kiadványt. Szövegek felvételek és képmelléklet gazdagítja a könyvet. A felhasznált felvételeket Bálint Zsigmond, Elekes János, Ozsvát Pál, Nagy Sarolt és a szerző készítették. A szövegek közötti képanyag és a terjedelmes képmelléklet egyes darabjai a szerző fényképgyűjteményéből származó archív felvételek.

Az egykori jó tollú újságíró, később a marosvásárhelyi Kántor-Tanítóképző Főiskola tanára és igazgatója, a néprajztudományok doktora, a Magyar

Tudományos Akadémia külső köztestületi tagja mindhárom szakterületen maradandó és figyelemre méltó eredményekkel tűnt ki az elmúlt évtizedekben. 2017-ben, hetvenedik évében az EMKE Értéktéremtők díjával, a Kriza János Néprajzi Társaság pedig életműdíjjal ismerte el néprajzi gyűjtői és kutatói érdemeit, hogy kitüntetései, díjai közül csak a legutóbbiakat említsem.

Az új könyvet, amelyet – minden bizonnyal – nem csupán a szikonyországiak tesznek könyvespolcukra, Barabás László gazdag életútja egyik állomásának tekintem. Újabb visszatérés a szűkebb szülőföldre. Bár, mint tőle tudom, több olyan témát is féltetett az utóbbi években, amelyek tollára kíváncsnak. A néprajzon kívül például a marosvásárhelyi kántor-tanítóképző főiskola harminc évének történetét.

Az új könyv jól illik a Forrásközpont eddigi, néprajzi, történelmi és helyismereti jellegű kiadványai sorába, és már az olvasó asztalára került, az elmúlt hetekben Parajdon, Alsósófalván és Marosvásárhelyen is bemutatották.

* *Barabás László: Szikonyországot eltűnőben? Életmód és mentalitás, népszokások és játék Sóvidéken. Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont, Székelyudvarhely, 2020.*

Kovács Melánia, Nemes Barbara,
Szász Gabriella, Ungureanu-Kémenes Tekla

„Beszélj a gyermekkel a világról, mert úgy tanul!”

Sz

abó György Székelyhodos szülötte. Tanulmányai elvégzése után, 1963-ban hazakerült, előbb tanárként, majd igazgatóként állt helyt abban a kommunista világban, amelyben nem volt egyszerű tanárnak, tanítónak, de főként intézményvezetőnek lenni. Gyuri bácsi mégis megtalálta a módját, hogy egy olyan intézményt építsen újra, álmodjon gyermekbaráttá és vezessen, amely példaértékű volt abban az időben. Az ő idejében az iskola padjai közül számos olyan gyermek került ki, aki középiskolát, majd egyetemet végzett. Mert olyan intézményt építettek fel közös erővel, a munkatársakkal és

a falu lakóival – abban az időben kötelező volt a napszám a község minden lakója számára –, ahol a község diákjai tanulhattak. De akik nemcsak elméleti tudással gyarapodtak, hanem olyan szakköröken is részt vehettek, ahol mindenki megtalálta a kedvére valót. Volt esztergaműhely, fotókör, repülőmodellező szakkör, melegház, ahol palántákat nevelgettek, és eladták, ebből szerezték pénzt az iskolai kirándulásokhoz. Szóval sok-sok esemény, élmény és komoly munka fűződik a Szabó György nevéhez, akinek példamutatására ezzel az írással akarunk emlékezni és emlékeztetni.

Az ő idejében az iskola padjai közül számos olyan gyermek került ki, aki középiskolát, majd egyetemet végzett.

A Szabó házaspár

Szabó György tanár székelyhodosi asszonyok körében

Székelyhodos a Felső-Nyárárdmenten „kis szentföldnek” becézett térségében található. Jobbágytelke, Ehed, Iszló, Deményháza, Mikháza, Nyárádköszvényes és Nyárárdremete helységekkel együtt kis római katolikus szigetet képez a többségében protestáns – református és unitárius – vidéken. Székelyhodos község Maros megye közép-keleti, a Kisküküllő dombok északkeleti részén, a közeli Nyárárd jobb oldalán, valamint a Felső-Nyárárdmente félreeső, dombokkal megszakított völgyecskeiben helyezkedik el. A pápai tizedjegyzékben, 1332-ben Hudus néven említik először. 1719-ben a falu kétharmada a pestisjárvány áldozata lett.

1839-től híres vásárok helyszíne volt, vásártartó jogát, Hodos országos vásárait biztosító kiváltságlevele 1838. december 19-én, Bécsben kelt I. Ferdinánd császár aláírásával. A kiváltságlevél lehetőséget nyújtott minden kereskedőnek termékei szabad értékesítésére. Előírása szerint az első országos vására Károly-napon (január 28-án), a második Rudolf-napon (április 17-én), a harmadik Máté-napon (szeptember 21-én) kellett legyen. 1841. november 11-én Hodos a szombatnapi hetivásár megtartására is kiváltságlevelet kapott, a 68x53 cm nagyságú pergamenre írt okmányt is Bécsben állították ki. Negyed század múlva a kortárs Orbán Balázs arról tudósított, hogy Hodos e vidéknek legnevezetesebb vásáros helye, barom- és lóvásáraitól híres. A falu sajnos, ma már nem tartja meg vásárait, pedig talán ezeknek köszönhette, hogy tájékozott emberek lakták a falut, mivel akkoriban az ország minden tájáról jöttek ide

vásárosok. Azért szeretnénk mindezt megemlíteni, hogy ezáltal is betekintést nyújtsunk abba a világba, ahol Szabó György nevelkedett.

1857-ben Hodost mezővárosként említik a források. 1910-ben még 582 lakosa volt. A trianoni békeszerződésig Maros-Torda vármegye Nyárádszeredai járásához tartozott. Nevét egykor hódokban gazdag határáról kapta, bár ennek valószínűsége még vitatott. A régi Magyarország minden elszakadt részében található Hodos nevű község, Erdélyben három is, és mindegyik víz közelében helyezkedik el. De nemcsak hetivásáraitól volt híres Székelyhodos, hanem templomáról, egy Bereczki Miklós 1848/49-es honvéd sírjáról és az 1950-es években tánccsoportjáról is, amit sajnos, a kommunista világban megszüntettek.

A székelyhodosi templom leírása

Szabó Gyuri bácsi így írta le a székelyhodosi templomot, idézzük: „Jóllehet, nem tudni pontosan a műemléktemplom építésének dátumát, írott forrásból tudjuk, hogy Székelyhodos római katolikus temploma 1332-ben már állt. Az eredetileg román stílusú épületet a 15. században gótikus stílusban átépítették, ebből csak a torony alatt visszaépített főkapuzat kőkerete maradt meg, miután – Benkő Károly szerint – 1763 és 1766 között ismét átépült a templom, ezúttal barokk külsőt nyerve. Az átépítés Boér Imre, éneklő kanonok idején történt meg, aki 16 évig volt hodosi plébános, és

saját költségén, valamint a hívek hozzájárulásával végezteti el a felújítást, hosszabbítja meg két öllel a hajót, és a hajó északi oldalán álló tornyot átépíti a nyugati homlokzatra. Ehhez felhasználják a megvásárolt Kovasotzi-féle udvarház anyagát is.

Ekkor még megvoltak: az említett kapuzat kerete, a vesszőékítményes oldalajtó, az átszelt lóhereívek, a nyolcszöggel záródó szentély, az evangélikus oldalon a szentségfülke köríves nyílásával, a díszes sekrestyeajtó, késő gótikus jegyeivel, a kétsoros csillagdíszes szemöldökkövel, a gótikus déli kapu.

A reformáció korában az egyetlen falu, ahol a katolikus közösséget nem érintette a reformáció szele. Ezért, egyházi értelemben, Székelyhodos a marosközéki »Szentföld« központjaként is szokták emlegetni, hisz ekkoriban Marosvásárhely és Szováta között az egyetlen esperesi székhely, melynek filiái Jobbágytelke, Ehed, Deményháza, Búzaháza, Mikháza, Nyárádköszvényes és Nyárárdremete.

Szintén Szabó Gyuri bácsi leírásából tudunk meg érdekességeket a Székelyhodos községhez tartozó legnagyobb faluról, Jobbágytelkéről is.

1880-ban a hajót egészen újjáépítik, amikor ezek a fent említett részek a torony alatti kapukeret kivételével mind eltűnnek.

A templom keresztelőkútja gótikus stílusú, faragott kőből készült, oldalán az 1486-os évszám szerepel.

A templom berendezési tárgyai szintén jelentős értéket képviselnek. Harangjait 1500-ban, 1640-ben, illetve 1819-ben öntötték. Főoltára 1683-ban készült.”

Jobbágytelke

Szintén Szabó Gyuri bácsi leírásából tudunk meg érdekességeket Jobbágytelkéről is. Eszerint a Felső-Nyárárdmente 27 településének talán legismertebb faluja a Székelyhodos községhez tartozó legnagyobb falu, Jobbágytelke. Hagymány szerinti eredeti lakói görgényi várjobbágyok voltak. A falut 1567-ben Jobagijtelke néven említik. Későbbi névváltozatai: 1580-ban Jobbagitjelke, 1590-ben Jobagytelke, 1602-ben Jobbagytelke, 1808-ban és 1913-ban

Székelyhodoson gyakoriak voltak a színdarabok

Jobbágytelke. 1959. január 4-én 90 taggal alakult meg a Jobbágytelki Népi Együttes. Vezetője Balla Antal, kórusvezető Nagy Ferenc lett. Római katolikus temploma 1781 és 1786 között épült, ezt 1982-ben az új templom építésekor lebontották.

Jobbágytelke az a falu, amelynek sikerült megmenekülnie az átkos korszaktól, így népszokásai megmaradtak, amelyben nagy szerepe volt Balla Antalnak, megőrizték az asszonyok által ma is művelt foglalkozást, a szalmafonást, kalapkötést. Tájház állít emléket Balla Antalnak és az évről évre gazdagodó falumúzeum őrzi a falu és Marosszék hagyományainak tárgyi emlékeit. Több mint 25 éve, az évi rendszerességgel, július derekán megtartott Marosszéki Népzene és Néptánc Tábor is a környék egyik legjelentősebb szórakoztató és közművelődési eseménye.

Ha néphagyományokról beszélünk, nem hagyhatjuk ki a székelyhodosi

népviselőt, amely különbözik az alig két kilométerre levő jobbágytelki viselőtől. Székelyhodosi népviselőt ugyanúgy, mint a legtöbb lány-székelyruhán, a piros és a fekete a domináns színek.

A mellény alapszíne a piros, és fekete csíkokkal díszített. A szoknyája szintén piros, és jellegzetessége, hogy a többi székelyruhával ellentétben forgás közben nem a körte alakot veszi fel, hanem egészen a lányok derekáig felcsap. A kötély egy kissé trapéz formájú, és oldalt a minél szélesebb csipke volt a kedvelt. Piros virágminta és a monogram van ráhímezve. A szoknya alá egy vagy két alsószoknyát szoktak felvenni, régebb táncoláskor három-négyet is. A hajba piros vagy fehér szalagot kötöttek.

A legényeknek a jellegzetes székelyharisnya, zsebnél fekete zsinórral díszítve, a mellény bordó színű alapon szintén fekete zsinórral van díszítve.

A lányok a hétköznapi viselete a fodor szoknya volt. A szoknya virágmintás anyagból készült, és az alját ugyanaból az anyagból fodor csinosította. Köténye lekerekített, és csipke helyett azt is fodor díszítette. A bordó színű mellény fehér zsinórral volt dekorálva virágmintás formában.

Ezt a népviselőt használta a Székelyhodosi Néptáncsoport, amely 2001-ben alakult meg. A Jobbágytelki Néptánc Tábor vezetősége az első évben, amikor adatközlő táncsoportokat kerestek, a hodosiakra gondoltak, így őket kérték meg, hogy lépjenek fel a megnyitón. Szabó György, aki a meghívást kapta, összegyűjtött a faluból nyolc házaspárt, beleértve magát és feleségét is.

Így alakult meg a falu táncgyűjtése újra, sajnos, csak pár évet tartott, mert nem volt, aki a gyermekeket, a fiatalokat oktassa. Az együttes érdekesége, hogy nem betanult koreográfiával léptek fel, hanem mindenki a saját tánc tudására alapozva szabad táncot járt.

**Szabó György, aki
a meghívást kapta,
összegyűjtött a faluból
nyolc házaspárt, beleértve
magát és feleségét is.**

Több fellépésük is volt: Jobbágytelkén, ahova többször is visszahívták, Erdőcsinádón a Gyöngykoszorú Néptánc Találkozón, a sepsiszentgyörgyi néptánc Találkozón, Marosvásárhelyen a Nemzeti Színházban is.

Szabó György és emléke

Szabó György 1939. április 23-án született Székelyhodoson. Az elemi is itt végezte, majd az 5. osztályt a marosvásárhelyi Bolyai Farkas-gimnáziumban kezdte. Kulákszülők gyermekeként azonban nem maradhatott a vásárhelyi iskolában, ezért a 6-7. osztályt a jobbágytelki általános iskolában fejezte be. Két év kihagyás után felvették a Bolyai Farkas Elméleti Líceumba, ahol 1957-ben leérettségizett. 1958-ban bevonult katonának, 1960-ban szerelt le. 1962-ben elvégezte a tanítóképzőt, majd 1969-ben román-magyar szakot. 1963 és 1968 között Székelyhodoson tanított, 1968-ban iskolaigazgatóvá nevezték ki Hodoson, és még abban az évben Jobbágytelkére helyezték át, ahol

A székelyhodosi táncsoport a Gyöngykoszorú találkozón, Marosvásárhelyen, 2002-ben

A Székelyhodosi Néptáncscsoport

nyugdíjazásig tanított. 2018. november 7-én halt meg.

Most pedig nézzük, ki hogyan emlékszik vissza Szabó Gyuri bácsira, arra az emberre, aki kisdíákként ebből a kicsi faluból indult útnak a nagy tarisznyájával, majd úgy döntött, hogy hazatér szülőfalujába népét és nemzetét szolgálni.

„Adorján plébános segítségével a falubeliek tudtunk nélkül szervezkedtek, hazahívták a gyermekeinket, a művelődési otthonban asztalt terítettek...”

Kiss Menyhárt, az egykori osztálytárs így emlékezett: „A kezdet kezdetén, ő Vásárhelyen tanult. Amikor idekerült, ő volt az első pionír, aki úgy jött Vásárhelyről, mint pionír, és ő kötötte fel nekem leelőbb ebben a faluban a piros nyakkendőt a nyakamba. Végig voltunk, nem dicsekvésképpen

mondom, de osztálytárs voltam Gyurival. Ő vele az volt a gond, mivel az apja, a szülei kulákoknak voltak véve, nem engedték nagyon, hogy tanuljon.”

Írásuk készültekor, 2019-ben Gyuri bácsi felesége – az azóta, 2020 novemberében sajnos, elhunyt – Szabó Mária azt mondta: „Édesanyám itt tanított Hodoson, Gyuri a tanítványa volt. Nagyon szerette, és mindig azt mondta, hogy nagyon komoly, öntudatos gyermek. Mindig nagyon jó magaviselete volt, szeretett olvasni, és ezért ki is emelkedett a faluból. Már az 5. osztályban elment a Bolyaiba, majd hazakerül, de nem hagyta magát, akárhogy is akarták megállítani, és ott is érettségizett.” Megismerkedésükről Szabó Mária így mesélt: „Nagyon egyszerű volt a megismerkedésünk, mivel egyazon faluban születtünk: Hodos szülőttei vagyunk, ő is, én is. Mondhatom, hogy 13 éves korunktól már szimpatizáltuk egymást, ha bálba mentünk, mindig táncoltunk együtt, és aztán a szimpátia, a szeretet, a szerelem fejlődött tovább, és lassan házasság lett belőle. Én 22 éves voltam, ő 25. Sok mindent megéltünk, én tanítónő voltam Székelyhodoson, ő az igazgató volt. Abban

a bizonyos rendszerben sok mindent kellett csináljunk parancsra, színdarabot, felolvasást az asszonyoknak, és természetesen mindent papírral kellett igazolni. Aztán megszülettek a lányok, a sok minden mellett igyekeztünk megfelelő neveletésben részesíteni őket. Mindketten megérhettük az, hogy a legnagyobb unokánk leérettségizett, és hogy a nyári vakációkban sok időt tölthettünk együtt.

Együtt értük meg előbb az én nyugdíjazásomat. Az nagyon szép volt. Adorján plébános segítségével a falubeliek tudtunk nélkül szervezkedtek, hazahívták a gyermekeinket, a művelődési otthonban asztalt terítettek... Mindenki ott volt és köszöntött... felejthetetlen emléket szereztek... Aztán jött az ő nyugdíjazása, a tantestület szép ünnepséget szervezett számára, és nagy tisztelettel beszélt mindenki róla. Szerették, mert össze tudta tartani a tantestületet, nem volt civódás. Szép élete volt, jó ifjúsága, és mint házasember is úgy gondolom jól élt, mert egyet értettünk mindenben. Utána megértünk a 25 éves házassági évfordulónkat, amit egy kicsit tágabb körben ünnepeltük, azt a gyermekek szervezték. Mi sem bizonyítja jobban,

Székelyhodosi leányok

hogy jó házassága volt: most küldték fel Nyárádszeredából ezt a néhány sort, és én ennek nagyon örültem. Osztálytalálkozón voltunk, és amikor mi elvontunk osztályfőnöki órára, a férjek külön vonultak és ő ezt írta: »Megható újra találkozni az Intézettel, aki sok-sok jó embert nevelt népünknek... Nekem pedig egy kiváló feleséget...«.

Egykori diákja, Török Gyöngyvér így emlékezett: „Tanárként mindig úgy tekintettem rá, mint egy oszlopemberre, intelligens, szigorú, magabiztos volt. Mivel, hogy a falu szülötte volt, gyermekként mindig csodáltam, hogy tud ilyen értelmes úriember lenni. Mindig nagyon igazmondó, becsületes volt, nem szerette, ha valaki mellébeszél, ő az igazságot és a pontosságot szerette. Ez volt nagyon jellemző rá, nagyon szerettem őt.” Másik volt tanítványa, Keresztes Anna azt mondta: „Nagyon jó tanár volt, szeretett megmagyarázni mindent a diákoknak, mindent, amit csak kérdeztünk. Átgondolta a kérdéseket, sokszor mosolyogva is elmagyarázta a leckét, de szigorúan vette a házi feladat elkészítését. Bármilyen témáról

kérdeztük, nagyon szívesen segített, szóval is, tettel is. Sokszor hazahozott az iskolából az autójával.” Bakó Jutka, volt diák szerint Szabó György „értett a gyermekek nyelvén, nem a farzsebéből szedte a tudást. Órán, ha éneket tanultunk, ő is táncolt velünk, ha leckét vettünk fel, szigorú volt, de ez kellett is. Amikor megérdemeltük, szidást is kaptunk, és elég gyakran megérdemeltük, de azért, mert rossz napja volt, egyetlen gyermeket sem bántott.”

**„Nagyon jó tanár volt,
szeretett megmagyarázni
mindent a diákoknak,
mindent, amit csak
kérdteztünk.”**

Volt diákja, Markó Regina így emlékezett: „Ötödiktől nyolcadik osztályig osztályfőnököm volt. Tanárként és igazgatóként is szigorú, de ugyanakkor nagyon jószákos ember volt. Ha rosszak voltunk, ki lehetett békülni vele a következő

órára, ha tanultunk, mert nagyon jól tanuló osztályunk volt. Mindig azt mondta, azért szeret minket, mert amilyen rosszak vagyunk, éppen olyan jól tanultunk. Ezért a szigorúsága mellett mindig kedveskedett. A gyermekeimet, sőt, az unokáimat is tanította.” Kovács Mihály, a szintén székelyhodosi egykori diák: „Amikor iskolába jártunk, bizony elég ritkán jártak a buszok, így volt, hogy gyalog mentünk iskolába, s onnan haza. Az igazgató úr nem szerette, ha csak úgy elindulnak a hodosi gyermekek haza, de mi elég csintalanok voltunk, így ha kellett, elbújtunk az árokba, hogy ne lásson meg. Volt, hogy nem számítottunk rá, hogy jön, így bizony, elcsattan egy-egy nyakleves. Jó tanár volt, igyekezett úgy tanítani, hogy a diákok fejlődjenek, tudjanak. Szeretett viccelődni, de nagyon komoly és szigorú is tudott lenni.”

Ismét Kiss Menyhártot, az egykori osztálytársat idézzük: „A gyermekekre komolyan odafigyelt, és ha látta, hogy az a gyermek akar és többre képes, akkor segítette, hogy tovább tudjon tanulni. A lányaimnak is segített, így végezték középiskolát és egyetemem.”

Ezek után lássuk, hogyan emlékeznek rá egykori munkatársai. Domahidi Emília így emlékezett: „Amikor megismerkedtünk, nagyon fiatalok voltunk. Évtizedekig voltunk kollégák, az egyik legműveltebb ember volt a környéken. Tudott viselkedni, meg tudta érteni a kollégái baját, örömet, ez kihatott a munkakapcsolatunkra. Voltak vitáink, halála előtt is azt mondta, hogy „vitatkoztunk, de azért jól megvoltunk együtt”. Igazgatóként elég szigorú volt, de azért mindent megtett az iskoláért, tulajdonképpen neki köszönhető, hogy ez az iskola még most is létezik. Sokszor vállalt olyasmit is, ami nem volt éppen megengedett. Persze, mindent megszervezett, így lett az iskolaépületben központi fűtés, üvegház, természetesen a kollégák is mellette álltak. Abban az időben nem volt egyszerű, de igyekezett, bevállalta az iskola építésekor is a nehéz feladatot, a volt kántori lakás lebontását, bizony olykor csak vitával ment a közmunka, mert akkor a faluból, a községből a szülőknek közmunkázni kellett, hogy épüljön az iskola. Egyik jó pontja az volt, hogy nagyon sokat vittük a gyermekeket kirándulni a tengerre és másfele az országban. Abban az időben ez nagy dolog volt. Neki köszönheti az iskola a nevét, ő járta el még akkor, az elején az útját, ami nem volt egyszerű. Az engedélyt az utolsó pillanatban adták meg. A Petres Kálmán iskolánév is az ő ötlete volt, bár a munkatársakkal sokat tanakodtak, ki is legyen a névadó. A falu szülöttére esett

A meghatódottság könnyei nyugdíjba vonuláskor

a választás, aki messze került innen, a kolozsvári Marianum Leánygimnázium Igazgatója volt 1913 és 1923 között, a lelke azonban mindig hazavágyott, ezért is gondoltuk, viselje az ő nevét az iskola.”

Petres Kálmán (1887–1927) költő, közíró, szerkesztő Jobbágytelkén született, irodalomtörténeti tanulmányait Kolozsváron végezte, egyebek mellett a *Zord Idő* és a *Pásztortűz* is közölte írásait.

Idézzük újra Bakó Jutkát: „Kollégának nagyon segítőkész volt, nagyon jó lelke volt, igyekezett mindenben segíteni. Egyszer bejött hozzám órát látogatni. Földrajzóra volt, de nem volt térképem, mert a laborfelelőst nem találtam. Amikor szólt az igazgató bácsi, hogy jön, gondoltam: itt elvágtam magam. Persze, a gyermekek nagyon tevékenyek voltak, minden jól ment, lejárt az óra, amelynek végén megdicsért, azt mondta: »Nagyon ügyes a tanító néni, ti is azok vagytok«. Kimentünk az osztályteremből, behívtak az irodába, s azt mondta: »En ilyent még nem láttam. Térkép nélkül földrajzot tanítani, én ilyet még nem láttam...«.

Végezetül idézzük újra özvegyét, Szabó Máriát: „Több mint 45 évet tanított, ezalatt Hodoson és Jobbágytelkén is kivette a részét a társadalmi munkából, a nevelésből, a közművelődési munkából, mindenhol segített, ahol lehetett. Jobbágytelkét is sajátjának érezte. Volt egy néptáncegyüttes, amit Balla Antal vezetett, és mindketten tagjai voltunk az énekkarnak. A rendszerváltás után velük voltunk Hollandiában, Franciaországban kirándulni, és ott is bemutatuk a műsort.

Hodoson művelődési igazgató volt, ez idő alatt az otthon javításában, korszerűsítésében mindenhol részt vett, és központi iskolaigazgató lévén Iszlóba és Ehedbe is sokat járt szülői értekezletet tartani. A jobbágytelki iskolába központi fűtést szereltetett, akkor, amikor falun erről még nem is hallottak, és üvegház is létesített az iskola emeleti termében. Ezek akkor mind nagyon nagy újdonságot jelentettek, és megyei szinten is mindig kiemelték tevékenységét, és elismerték munkáját. Azt mondhatom róla, hogy nagyon szerette a pedagógiai munkát, sokat dolgoztunk együtt, és mindig segítettük egymást. Együtt tanítottunk színdarabokat, és próbáltuk a jövedelmet a kultúra javára fordítani. A művelődési otthont felszereltük függönyökkel, edényekkel, kályhával, és egyebekkel, amire szükség volt.

Megtörtént az iskola elnevezése Petres Kálmánról, de ezért is sokat kellett jönni-menni, amíg a jóváhagyásokat megkaptuk. Kialakultak a testvér-falu-kapcsolat hollandokkal és franciákkal, ezt is ő indította el. Amikor először jártak itt a hollandok, velük jött egy franciául is beszélő tanár, Jan de Witte, akivel együtt kidolgozták a terveket. A hollandok sokat segítettek az iskolát, velük és a franciákkal is szerveztek diákcsere-látogatásokat, ami szintén gazdagította a falut. Sok fiatal meglátogathatta Párizst, Olaszországot és számtalan nevezetesebb helyet. Ezeket a kapcsolatokat ő hozta létre, és idősebb korára próbálta átadni a fiataloknak.

De még a halálos ágyán is a közösség járt az eszébe. A parkban az első világháborús hősöknek akart emléket állítani, de közben lebetegedett, és az ágyából többször is felkelt, hogy mikor jönnek a gyermekek próbára, mert kijelölte a verseket, amit kell mondaniuk. Nagyon tevékeny és jó ember volt, ha nem tehetett jót, rosszat soha nem tett. Egyetértett a falu embereivel, tudott velük társalogni, templomba járó ember volt.”

A tanári és iskolai munkája mellett Szabó György nagyon sokat tett a francia és a holland kapcsolatokért, mert ő volt az, aki idegen nyelvet beszélt. Rengeteget fordított francia nyelvből és magyarról franciára. Igyekezett több cikket megjelentetni, ő szorgalmazta veje segítségével, hogy Petres Kálmán neve bekerüljön a Kriza János Néprajzi Társaság Erdélyi Értéktárába. (<http://www.kjnt.ro/ertektar/ertek/petres-kalman-eletmuve-1>)

Az apai ágon székelyhodosi származású Jean Pierre Farkas Árpád három lovása című könyvét Szabó György fordította magyarra. Emellett Gyuri bácsi családfakutatással is foglalkozott, és az iskola névadó ünnepe előtt megszerkesztette az iskola *Emlékkönyvét* is. Nem kis munkájába került, igyekezett minél több embert megszólaltatni, rávenni arra, hogy írjanak a könyvbe.

„A hollandok sokat segítették az iskolát, velük és a franciákkal is szerveztek diákcsere-látogatásokat.”

Kutatásunk során jöttünk rá, hogy mit veszítettünk az ő halálával. Hiányzik a mosolya, hiányzik az, hogy nincs akihez menni biciklipumpáért, vagy tanácsért a román házi feladat esszéjének a megírásához. Csodálattal adózunk munkájának, és néha úgy érezzük, jó volna iskolánknak egy ilyen igazgató, aki mer nagyot álmodni.

Köszönet mindenért, Gyuri bácsi!

(Az írás készültekor, 2019-ben a szerzők közül Nemes Barbara a marosvásárhelyi Művészeti Szaklíceum diákja, Ungureanu-Kémenes Tekla a nyárádszeredai Bocskai István Elméleti Líceum, Kovács Melánia és Szász Gabriella a Petres Kálmán Általános Iskola diákjai voltak. Azelőtt mindannyian a Petres Kálmán Általános iskolába jártak. Csapatvezető: Kémenes Hajnal székelyhodosi tanítónő.)

